

LUNDS
UNIVERSITET

”Patientens enda uppdrag är att tala fritt”

En diskursanalytisk studie av psykodynamiska psykoterapeuters
konstruktion av frihet

Ravi Gosai

Examensuppsats vt 2011

Handledare: Robert Ragneklint

Examinator: Sven Ingmar Andersson

Abstract

Psykodynamisk terapi (PDT) kan i enlighet med socialkonstruktionistisk teori kritiseras för att konstruera och personalisera psykiska problem, liksom för att osynliggöra sin egen roll i denna konstruktion. Med anledning av kritiken intervjuades fem psykodynamiska psykoterapeuter om sin syn på PDT varpå svaren analyserades enligt diskursanalytisk metod. Syftet var att studera hur frihet konstrueras i en lokal PDT-diskurs. Andra frågor som ämnades besvaras var hur denna konstruktion kan relateras till diskursivt relaterade maktformer, samt hur den kan påverka den terapeutiska praktiken. Resultatet visar att friheten konstrueras som förenad med terapins syfte, samtidigt som den inte kan förstås fullt utan att relateras till två ytterligare diskursiva konstruktioner, nämligen sanning/äkthet och ansvar. Ett mer övergripande mål med terapin är således att uppnå vad man uppfattar som ”äkthet” – att visa sig så som man ”är”, för både terapeuten och en själv. Denna process konstrueras i sin tur som en form av befrielse. Fokus på sanning, frigörelse och ansvar involverar flera diskursivt förankrade maktformer. Kopplingar kan således göras till vad Michel Foucault kallar disciplinär makt, bekännelseförfarandet samt självets teknologier. Reflexivitetens roll i PDT-diskursen dryftas. Slutligen diskuteras även huruvida PDT bör ses som en konserverande kraft i klientens liv.

Nyckelord: socialkonstruktionism, psykodynamisk, psykoterapi, diskurs, makt, frihet.

Innehåll

Inledning	4
Teori	5
Socialkonstruktionismen	5
Foucault: diskurser och subjekspositioner.....	6
Makt enligt Foucault.....	7
Nikolas Rose och självets tekniker.....	9
Frihet.....	12
Frågeställning	14
Metod	14
Motivering till metodval.....	15
Foucauldiansk diskursanalys (FDA)	15
Kontroverser inom diskursanalys	16
Analysprocedur.....	17
Intervju.....	19
Kontroverser kring intervju som metod.....	19
Anpassning av intervjun till Foucauldiansk diskursanalys.....	21
Genomförande	22
Urval och generaliseringsanspråk.....	22
Intervjuförfarande.....	23
Etiska hänsynstaganden	24
Resultat	25
Transkriptionsbeteckningar	25
Informanter	25
Diskursiva objekt.....	26
Frihet.....	26
Frihetens relation till sociala och materiella begränsningar.....	28
Sanning/äkthet.....	30
Sanning/äkthet i relation till klienten.....	30
Sanning/äkthet i relation till PDT.....	32
Ansvar.....	34
Subjekspositioner	36
Sann/falsk.....	37
Handlingsmöjligheter	38
Ansvarigt/oansvarigt handlande.....	38
Att erhålla sanningen om klienten.....	39
Att vänta in eller ej.....	39
Diskurser.....	40
En existentiell diskurs.....	41
Två varianter av PDT.....	42
Teorier inom PDT.....	43
Kommentarer om intervju och språk.....	45
Sammanfattning av resultat	46
Frihet.....	47
Sanning/äkthet.....	47
Ansvar.....	47
Diskurser.....	48
Diskussion	48
Friheten som subjektiv.....	48

Existentiell diskurs	49
PDT som en konserverande kraft	49
En reflexiv diskurs?	51
PDT och bekännelsen	52
Självetekniker	53
Reflexivitet	54
Avslutande kommentar och förslag på vidare forskning.....	56
Referenser	57
Bilaga 1	59
Bilaga 2	60
Bilaga 3	62

Inledning

Under de senaste två decennierna har psykoterapi som behandlingsmetod alltmer kommit att studeras utifrån ett maktperspektiv. Typiskt för forskningen är att den stödjer sig på kvalitativa studier av terapisituationer, samt att den anknyter till den strömning inom psykologin som går under namnet socialkonstruktionism. Som sådan lyfter den inte bara det faktum att den terapeutiska relationen är en maktrelation eftersom klienten befinner sig i beroendeställning gentemot terapeuten; den pekar också på hur denna specifika maktrelation kan verka inskränkande på klientens tanke- och handlingsutrymme, vilket man skulle kunna hävda är raka motsatsen till syftet med behandlingen. Exakt hur inskränkande råder det delade meningar om bland forskare. Enligt de mest skeptiska kan dock psykoterapi rent av kan vara mer till skada än nytta för klienten (Goldberg, 2001; Hook, 2001).

Även om denna forskning har kommit att anta en avsevärd bredd så kan en viss enighet skönjas i de bakomliggande teoretiska premisserna, som kan härledas från socialkonstruktionistisk teori. Dessa kan beskrivas som följer: 1) Psykisk problematik är i viss utsträckning socialt konstruerad, och psykoterapi bidrar till denna konstruktion. 2) Terapeutisk verksamhet söker roten till psykisk problematik inom klienten och bidrar därmed till att osynliggöra kontextuella faktorer. 3) Den makt som terapeuten besitter i relation till klienten låter sig inte avhändas i något försök från terapeutens sida att göra den terapeutiska relationen mer jämställd, eftersom den inte bara verkar på individuell utan också strukturell nivå: det handlar om materiella faktorer som pengar och lagföreskrifter, men också om den terapeutiska kunskapen så som den yttrar sig genom språkbruk och praktik. Särskilt den sistnämnda faktorn har betonats i forskningen.

Samtidigt som dessa begränsningar har blivit synligare så har alternativa terapiformer utvecklats i syfte att åtminstone delvis kompensera för dem. Till de mest spridda av dessa former hör lösningsfokuserad terapi, narrativ terapi samt kollaborativ samtalsterapi, som alla har kopplats till socialkonstruktionistisk teori. Anmärkningsvärt nog har dock den äldsta och samtidigt en av de vanligaste terapiformerna – psykodynamisk terapi (PDT) – berörts relativt lite av denna forskning. Man kan spekulera i vad detta beror på. Kan det vara så att PDT helt enkelt har setts som bortom räddning då psykoanalysen, som är den skolbildning PDT stammar från, i så hög grad bygger på självutlämnande från klientens sida? Detta, i kombination med den psykodynamiske terapeutens relativa anonymitet, bör ge en synnerligen svårubblig maktrelation.

Oavsett skälet till denna lucka i forskningen så är förhoppningen med den här uppsatsen att bidra till att minska luckans omfattning. Uppsatsen knyter an till den nämnda forskningsfåran på flera vis. Dess övergripande syfte är att studera hur PDT i praktiken kan relateras till den maktproblematik som lyfts av den socialkonstruktioniska terapikritiken. Datasamling har gjorts i form av intervjuer av fem psykoterapeuter med PDT-inriktning, och analysen enligt diskursanalytisk metod, som är en språkbaserad analysmetod.

Teori

Till viss del kan dagens maktkritik mot psykoterapin förstås mot bakgrund av de emancipatoriska rörelser som växte fram på 60-talet inom västvärlden: en bred våg som inkluderade vänsterrörelsen, den ”andra vågens” feminism och sedermera även en omfattande ”antipsykiatrisk” rörelse. Tongivande författare argumenterade under denna tid bland annat för hur psykisk sjukdom kunde ses som socialt konstruerad, alternativt en ”myt”, samt hur institutionalisering kunde leda till en emotionell avflackning som kunde påminna om psykisk sjukdom (Laing, 2010; Szasz, 1961; Goffman, 1968). Denna bakgrund är viktig att ha i åtanke, då somliga av dagens psykologiforskare och psykoterapeuter torde ha influerats av dessa idéer under sin utbildning. Den maktkritik som idag riktar sig mot terapin är mångfacetterad, vilket varje empirisk undersökning måste vara lyhörd för. Till allra största del kommer dock den akademiska maktkritiken av idag från den strömning som kallats socialkonstruktionism, vilket också är det perspektiv denna uppsats utgår ifrån. Denna kommer att preciseras i det följande.

Socialkonstruktionismen

Enligt Vivien Burr, som torde ha skrivit den mest citerade boken om socialkonstruktionismen (2003), så är denna inte så mycket en rörelse som ett teoretiskt perspektiv inom psykologin, med rötter i ett flertal olika traditioner – bland dem kan nämnas en postmodernistisk kultursyn, sociologi och fransk filosofi. Här finns dock en central tanke gällande synen på kunskap. Som namnet antyder så betraktas kunskapen här inte som en spegling av en objektiv värld, utan som just socialt konstruerad; som sådan ifrågasätter den att en naturgiven kunskap kan nås genom observation (Gergen, 1985). Socialkonstruktionismen har i viss mån framträtt som en kritik mot den experimentella psykologin, som vilar på positivistiska antaganden, men den kan också ses som riktad mot vad som till vardags kallas ”sunt förnuft”.

Synen på kunskap som socialt konstruerad får komplexa följder för synen på vetenskap. En följd är att vedertagna sanningar förlorar sin generella karaktär och i stället måste betraktas som kontextbundna. Kontexten i fråga kan i sin tur förstås som det historiska, kulturella eller sociala sammanhang som kunskapen gör sig gällande i. För att uttrycka det annorlunda: vad som ses som ett faktum i en historisk epok, ett kulturellt eller ett socialt sammanhang, behöver inte nödvändigtvis göra det i ett annat. Den kontextuella spännviden gör socialkonstruktionismens kritik väldigt bred, men inte desto mindre finns det några grundbultar i kritiken. Till dessa hör fokus på språk och makt. Beskrivningen nedan utgår från Burrs (2003) framställning; beskrivningen av makt återfinns i det följande stycket om Foucault.

Att språket innehar en särställning inom socialkonstruktionismen är logiskt då språket är en naturlig bärare av kunskap. På ett sätt kan man säga att språket *är* kunskap, eftersom vi svårligen kan förstå något utan dess hjälp, och därmed måste en kritik av kunskap också vara en kritik av språket. Man kan rent av gå ännu längre och hävda att språket som bärare av våra tankar utgör horisonten för vår föreställningsförmåga. Som en följd av detta har socialkonstruktionistisk forskning kommit att koncentrera sig på språkbaserade forskningsmetoder. Vanligaste metoden för datainsamling är intervjuer, och bland de mest förekommande analysmetoderna hör så kallad konversationsanalys samt diskursanalys.

Eftersom sanningen ses som konstruerad inom det socialkonstruktionistiska paradigmet så blir forskningsprocessen mer komplicerad. Dels har forskaren inget självklart företräde som representant för vetenskapen – socialkonstruktionister har ju själva visat hur synen på vad som är legitim kunskap har varierat genom historien – och dels kan denne inte hänvisa till sin neutralitet, åtminstone inte i betydelsen av en perspektivlöshet, eftersom denna fallit tillsammans med den objektivitet som kritiserats. Hur forskare förhåller sig till dessa problem varierar, men en förutsättning för att bedriva socialkonstruktionistisk forskning är att man är beredd att problematisera sina kunskapsanspråk.

Foucault: diskurser och subjektpositioner

En av de teoretiker som har betytt mest för socialkonstruktionismen är den franske filosofen och idéhistorikern Michel Foucault. Även Foucault omfattas av en skepsis gentemot språkets möjlighet att spegla en påstått objektiv verklighet, något som illustreras av hans centrala begrepp ”diskurs”. Enligt en av hans mer kända definitioner kan diskurser betraktas som ”praktiska handlingar som systematiskt bildar de objekt de talar om” (Foucault, 2002a, s.67).

En mer lättillgänglig beskrivning av vad en diskurs är, given i Foucaults anda, skulle kunna vara som ett specifikt språkbruk i sin konstitutiva (snarare än återspeglande) roll.

Foucault försöker även lägga fram en metod för det historiska studiet av diskurser, en metod som han kallar den ”arkeologiska” (Foucault, 2002a). Utgångspunkten för denna är strävan efter att inte se diskursen som en återspeglning av historiska, ”oreflekterade kontinuiteter” – traditioner, en viss utveckling, en tidsanda eller liknande – utan att i stället stödja sig på ”en *ren* beskrivning av *de diskursiva händelserna* som horisont för efterforskningen av de enheter som bildas inom den” (Foucault, 2002a, s.42). Detta kan läsas som ett försök att utgå just från diskursen själv, att inte ta för givet vad som finns bakom dess utsagor. Det betyder inte att diskursen inte kan relateras till icke-diskursiva praktiker och områden, så som institutioner, politiska händelser, ekonomiska praktiker och processer; dessa ses dock inte som isolerade orsaker till diskursens uppkomst utan beskrivs mer försiktigt (Foucault, 2002, s.189-198). Den arkeologiska metoden kan ses som en förelöpare till – även om den också skiljer sig från – vad som idag går under namnet Foucauldiansk (eller Foucaultinspirerad) diskursanalys, och som används i denna studie.

En naturlig följd av Foucaults kritik mot sökande efter en mening bortom språket självt, är hans skepsis gentemot psykologiska förklaringsmodeller. Snarare än att hänvisa diskursens enhetlighet till ”ett medvetande identiskt med sig självt, stumt, existerande före alla ord” (Foucault, 2002a, s.73), så pekar han på hur subjektet kan ses som ett *resultat* av diskursen; hur det varierar allt eftersom det intar eller erhåller olika positioner inom en diskurs. Således föredrar han att tala om ”subjektspositioner”, snarare än subjekt (Foucault, 2002a, s.73). I den mån som den arkeologiska metoden relaterar utsagor till ett subjekt, så gör den detta genom att ”bestämma den position som vilken individ som helst bör och kan inta för att utgöra [utsagans] subjekt” (Foucault, 2002a, s.119-120).

Makt enligt Foucault

Allt eftersom Foucaults teoretiska gärning fortskred så kom han att intressera sig för de implikationer för makt som diskurser har. I och med detta kom han att tala om en ”genealogisk metod”, snarare än en arkeologisk – även om dessa metoder i stort bör ses som komplement till varandra. Om arkeologin handlade om att studera diskurser som mer eller mindre fixerade, neutrala strukturer (Foucault, 2002a), så handlar genealogin om att studera diskurser i kamp med varandra. Fokus ligger på det vetande som diskvalificeras och utestängs från de rådande vetenskaperna (Foucault, 1980, s.83-85).

Grunden för detta perspektivskifte kommer just av insikten att kunskap och makt hänger ihop. Efterhand kom Foucault att se dessa som varandras förutsättningar, så pass att han ofta slog samman begreppen och talade om makt-vetande. Vid ett tillfälle skriver han att ”det inte finns något maktförhållande utan att ett därmed sammanhängande område av vetande skapas och att det inte heller finns något vetande som inte samtidigt förutsätter och utbildar ett maktförhållande” (Foucault, 2003, s.33). I sina undersökningar av fängelsets och sexualitetens historia (Foucault 2002b; 2003) visar han sålunda hur specifika former av makt och kunskap har växt fram i västvärldens samhällen, och kommit att dominera medborgarna i diskursens form, redan på den nivå där de blir till subjekt eller individer. En central tanke är att skapandet, spridandet och tillämpningen av kunskap (det vill säga diskurser) i sig tjänar som en form av statlig kontroll: genom att diskurser antas av människor, så kommer dessa att tänka och agera efter dem, på sätt och vis utöva en självdisciplin per automatik. I samband med detta talar Foucault om ”disciplinär makt” (Foucault, 2003).

Foucault visar att ju mer komplexa och finmaskiga de samhällstjänande diskurserna görs, desto lättare kan de tränga in i varje liten aspekt av människors liv, och desto effektivare blir kontrollen (Foucault 2002b). En form av makt-vetande som visat sig särskilt framgångsrik när det gäller att tränga djupt in i individen är ”bekännelsen”. Enligt Foucault har denna gått från att ha varit en kyrklig ritual till att ha inlemmats i vetenskapernas diskursiva praktiker. Målet är nu som då att få den talande att producera sanna utsagor om sig själv, men nu under betydligt mindre hierarkiska former; tvärt om så framstår bekännelsen idag paradoxalt nog som en form av frigörelse. Detta beror till viss del på psykoanalysen, som ter sig minst sagt problematisk ur detta perspektiv. Enligt Foucault har psykoanalysen knutit sanningssökandet, så som det visar sig i bekännelseförfarandet, till ifrågasättandet av förbudet, mer specifikt till hävandet av bortträngningen (Foucault, 2002b, s.134). Detta öppnade på sin tid upp för en omtolkning av sexualiteten, själva målet för bortträngningen, som någonting förtryckt. Genom psykoanalysen, och bekännandet i allmänhet, skulle människor häva det ok som samhället belagt dem med – och därigenom, tycks Foucault antyda, blev de än villigare att underordna sig diskursen. Foucaults skepsis gentemot psykoanalysen går ännu längre. Enligt honom häver den inte ens den förtryckande ”lag” den inriktar sig på, så mycket som den konstituerar den. Därmed framstår psykoanalysen som ett dubbelt misslyckande: den utmålar sig som en form av frigörelse, men både binder den bekännande till diskursen och stärker den förbudslag den föresatt sig att upphäva (Foucault, 2002b, s.120).

Foucault vänder sig mot den gängse bilden av makt som primärt begränsande, i princip ett förbud (Foucault, 2002b). Enligt honom utgår denna modell från en föråldrad

monarki, och även om modellen äger viss giltighet så ifrågasätter han dess relevans som maktprototyp i dagens västvärld. Att läsa Foucaults beskrivningar av maktens verkningar kan dock vara förvirrande. Om han slår fast att makten inte kommer ovanifrån, så är det inte uppenbart *vem* det egentligen är som utövar makten. En förutsättning är dock att man förstår Foucaults syn på makten, precis som hans syn på diskursen, som präglad av icke-essentialistiska tankegångar. Exempelvis är makt, enligt Foucault, inte någonting statiskt utan en process; vidare är det inte heller någonting centralt, som verkar ovanifrån, utan tvärt om något utspritt som verkar i en mängd olika relationer. Således besitter makten ingen *a priori* enhetlighet som gör att den låter sig teoretiseras eller abstraheras ur sitt lokala sammanhang, och genom sin diffusa natur rättar den sig svårligen efter den enskilde aktören. Makt- och motståndspunkterna bildar i stället olika ”svärmar” som skär tvärs igenom samhällsskikten och individerna. De lyder diskursen, snarare än ett autonomt subjekt (Foucault, 2002b).

Man kan säga att här finns en tvetydighet huruvida makt är ett redskap för människor eller, tvärt om, något som determinerar dem. Foucault betonar att ”maktrelationerna på samma gång är målinriktade och icke-subjektiva” (Foucault, 2002b, s.105), det vill säga att även om ingen makt utövas utan en hel rad avsikter och mål, så betyder det inte att den lyder ett individuellt subjekts val eller beslut. Om makten ter sig enhetlig – som den kan göra när vi studerar den på makronivå – så beror det i stället på att en mängd lokala styrkeförhållanden har lånat sig till och blivit en grund för bredare trender inom samhället. Dessa bredare trender kan sedan i mindre mån determinera de lokala relationerna, men Foucault yttrar sig försiktigt om dessa möjligheter, åtminstone på makronivå. Samma relation gäller motståndet till makten. Detta motstånd finns alltid närvarande i varje maktrelation så som den motsatta parten till den starkare, men genom att tas i beslag av en strategi på högre nivå kan motståndet erhålla en styrka som överskrider den omedelbara relationen. ”[D]et är säkert den strategiska kodningen av dessa motståndspunkter som möjliggör en revolution”, skriver Foucault, ”ungefär på samma sätt som staten vilar på den institutionella integreringen av maktförhållandena” (Foucault, 2002b, s.106).

Sammanfattningsvis så föregår de lokala maktrelationerna de mer allmänna. En konsekvens blir att forskare måste vara beredda att studera makt lokalt, och iaktta försiktighet innan de teoretiserar den.

Nikolas Rose och självets tekniker

Nikolas Rose (1990; 1996) är förmodligen den som mest ingående har applicerat Foucaults idéer på psykologi och psykoterapi. I en rad arbeten har han beskrivit den psykologiska

diskursens spridning i det moderna samhället. Som beskrivits ovan så visade Foucault hur vetenskaperna om människan frambringat diskursiva objekt som så att säga styr medborgare inifrån, liksom även hur denna process har ingått i en disciplinär maktstrategi. Rose visar mer ingående hur vår moderna subjektivitet, så som den har influerats av psykologins diskurs, är oupplösligt förenad med denna strategi. Psykologin, visar han, har gett oss en instrumentell syn på det egna självet (the self) vilket i sin tur har gjort det mer anpassningsbart.

Rose följer i stort ett resonemang hos Foucaults om ”individualisering”, ett begrepp som syftar till att den disciplinära makten verkar genom att förvandla människor från kollektiva varelser till individer. Att framträda som en individ i det disciplinära sammanhanget är nämligen detsamma som att bli synlig i mån av sin avvikelse från en norm, vilket i sin tur möjliggör en korrigerande i enlighet med normen – antingen genom tvång eller, vilket är mer sannolikt, genom en disciplinering av sig själv i enlighet med en internaliserad norm (Foucault, 2003). Denna individualiserande funktion fylls bland annat av psykoterapierna, men i stort hänvisar Rose också mer allmänt till de ”experter på subjektivitet” som dykt upp i det moderna samhället, och som innefattar alla de yrkesarbetare som legitimeras av en viss psykologisk kompetens: psykologer, men även exempelvis socionomer och personalvetare (Rose, 1990).

Rose lyfter fram den veritabla explosionen av psykoterapeutiska metoder sedan andra världskriget, och sätter dem i samband med den framväxande individualismen i samhället (Rose, 1990). I stort behandlar han denna uppsjö av metoder som ett enhetligt fenomen. Vad som förenar dem, menar han, är hur de på ett rationellt vis ämnar transformera subjektet och dess handlingar. (Med detta sagt bör det nämnas att han skiljer mellan dessa metoder i sina exempel. Merparten av dessa exempel är hämtade från mer explicit rationella metoder än PDT, som exempelvis transaktionsanalys och beteendeterapi). Med exemplens hjälp visar Rose hur psykoterapin erbjuder begrepp och distinktioner, både för människors inre liv och deras sociala relationer, vilket gör det möjligt för dem att verka på sig själva i form av diskreta entiteter. Med Foucaults terminologi brukar de, enligt Rose, ”självets tekniker” (Rose, 1990). Dessa kan även relateras till vad Foucault på ett mer övergripande plan kallar ”självets teknologier”, som han definierar som ”technologies [...] which permit individuals to effect by their own means or with the help of others a certain number of operations on their own bodies and souls, thoughts, conduct, and way of being, so as to transform themselves in order to attain a certain state of happiness, purity, wisdom, perfection, or immortality” (Foucault, 1988, s.18). Genom att göra detta disciplinerar de sig själva, och fullföljer det disciplinära samhällets strategier.

Hur ser då självets tekniker ut? Rose nämner ett flertal och betonar den påhittighet som präglar fältet, som gör att nya tekniker för kontroll alltid kan uppfinnas. En teknologi kan beskrivas som spatial, då den är knuten till terapeutens specifika blick och de ”rum” som produceras genom denna. En annan verkar genom rösten – både den bekännande och den svarande – och de olika skepnader den kan anta. En tredje verkar genom att ställa upp ideala självbilder, som eftersträvas under olika former av övertalning från terapeutens sida. Just denna teknologi är central, då den disciplinära makten tjänas bäst om denna ideala transformation får fortsätta efter terapins slut, så att resten av klientens liv blir en ändlös strävan efter förbättring (Rose, 1990). Rose nämner ett antal ytterligare tekniker som inte kommer att gås igenom här.

På en högre, mer strategisk nivå urskiljer Rose hur psykoterapins diskurs inte bara har spritt sig till andra yrkesgrupper, utan också har gett upphov till minst fyra specifikt ”strategiska dimensioner” (också här betonar han att listan kan göras längre) där ett terapeutiskt själv kan produceras. Det handlar om arbetet som plats för självförverkligande; omvandlingen av triviala livshändelser till problem som involverar coping och anpassning; transformationen av livets begränsningar – död, frustration och sorg, med mera – till noder för hälsa och patologi; samt upptäckandet av vardagligt, socialt samröre så som viktiga funktionella delar i vår personliga lycka och sociala effektivitet (Rose, 1990).

Rose kopplar även terapins spridande av självets tekniker till större samhällsförändringar under 1900-talet, mer specifikt till den ökade liberaliseringen sedan 60-talet (Rose, 1990). Han lyfter det faktum att västländerna har gått från att i viss mån vara välfärdssamhällen, grundade på kollektiva värderingar, till mer liberala samhällen grundade på individens frihet. Sålunda har ”frihet” blivit ett nyckelbegrepp i dagens politiska debatter. Enligt Rose har dock denna frihet en baksida. Som ett strategiskt objekt i det liberala samhällets disciplinering så framstår den inte bara som en rättighet, utan också som en skyldighet. Det är nämligen genom att fatta personliga val – val som helst ska involvera så mycket av en själv som möjligt, inklusive ens identitet och ens subjektivitet – som man mest effektivt disciplinerar sig själv; därför uppmanas vi också till att fatta så många val som möjligt, och att göra dessa val så personliga som möjligt. Individerna uppmanas till att förverkliga sig själv i ett evigt självuppfinnande projekt, något som illustreras av såväl floran av psykologisk självhjälpslitteratur som reklamkampanjer för produkter som förutsätts uttrycka vår identitet (Rose, 1990; 1996).

I detta sammanhang nämner Rose en skillnad mellan dagens emancipatoriska projekt och det som rådde på det mer kollektivistiskt färgade 60-talet, under antipsykiatriens

glansperiod. Medan målet på den tiden ansågs vara frigörelse från alla former av sociala spärrar, så är det nu i stället att bli medveten om sina högst personliga psykologiska spärrar, för att med rationella medel kringgå dessa: "Achieving freedom becomes a matter not of slogans or political revolution, but of slow, painstaking, and detailed work on our own subjective and personal realities, guided by an expert knowledge of the psyche" (Rose, 1991). Denna åtskillnad blir naturligtvis relevant för de åtföljande intervjuanalyserna i detta arbete, då de terapeuter jag har intervjuat är i olika åldrar. Därmed kan man misstänka att deras konstruktioner av frihet som strategiskt objekt har influerats av olika diskurser.

Frihet

Att tala om "frihet" i en socialkonstruktionistisk diskurs, som används här, kan verka motsägelsefullt. Det kan argumenteras att ett begrepp som frihet inte är förenligt med en teori som överhuvudtaget inte erkänner något autentiskt, psykologiskt själv som kan fångas, och därmed frigöras. Här infinner sig svårigheter redan på ontologisk nivå. Vad som fångar subjektet, det vill säga diskursen, är just vad som konstituerar det, så hur är det då möjligt att tala om frigörelse? Ändå görs det i denna uppsats. När frihet nämns i anknytning till den studerade PDT-diskursen så används ordet visserligen prövande, som en form som kommer att klarna allt eftersom analysen fortskrider; men samtidigt förkastas inte möjligheten att den erhållna kunskapen kan leda till en mindre begränsande terapi för klienten.

Nedan argumenteras för att det faktiskt *är* möjligt att tala om frihet inom en socialkonstruktionistisk diskurs. Två teoretiker bidrar med tankegångar som stöder möjligheten, nämligen den kanadensiske politiske filosofen Charles Taylor (1986) samt den amerikanske pragmatisten Richard Rorty (2003). Båda kommenterar Foucault, men argumenten kan överföras ganska direkt till socialkonstruktionismen, åtminstone som den skildras i Vivien Burrs Foucault-trogna version (Burr, 2003).

Taylors argument för frihetens relevans utgår från vad han menar är en motsägelsefullhet hos Foucault, en slags paradox i dennes beskrivning av makten. Taylor skriver: "Foucault [...] wants to discredit as somehow based on a misunderstanding the very idea of liberation from power. But I am arguing that power, in his sense, *does not make sense* without at least the idea of liberation" (Taylor, 1986, s.92). På samma sätt, menar Taylor, impliceras även sanning i maktbegreppet. Han återger Foucaults konstaterande att "makten är uthärdlig bara under förutsättning att den maskerar en betydande del av sig själv" (Foucault, 2002, s.98), och menar att maskering förutsätter en sanning, dold under masken.

Det återstår för Taylor att beskriva i vilken mening begrepp som frihet och sanning är tillämpbara. Hans lösning består i att hänvisa till den identitet som varje individ men också varje samhälle har. ”We have already *become* something”, påpekar han. ”Questions of truth and freedom can arise for us in the transformations we undergo or project. In short we have a *history*.” Detta innebär för Taylor en slags personalisering av dessa sanningar: ”Of course these elements of identity are contested [...]”, medger han, ”[b]ut they all count for us”. Överfört på en terapisisituation så skulle detta kunna innebära att en terapeut eller en klient ser igenom vissa begränsningar som tidigare hindrat honom eller henne, begränsningar som kanske inte har en allmän giltighet, men som gäller för denne specifikt.

Taylor har en generell ståndpunkt som avviker från socialkonstruktionismen, men detta är inte relevant för bruket av hans resonemang. Vad som gör detta förenligt med både socialkonstruktionismen och pragmatismen, som redogörs för nedan, är att det stöder sig på relativism. Frihet, enligt detta resonemang, är den relativa minskningen av vissa specifika hinder över tid. Hur dessa hinder konstrueras är mindre viktigt, utan det viktiga är att de låter sig jämföras.

Rortys argumentation har vissa beröringspunkter med Taylors, men som pragmatist förankrar han friheten i framtiden, snarare än i en historisk måttstock. I en generell beskrivning av pragmatistens ståndpunkt, och därmed också hans egen, hävdar han att denne inte tror att tingen ”verkligen är på ett viss sätt”, och därför vill ersätta distinktionen mellan sken och verklighet med distinktionen mellan mer eller mindre användbara beskrivningar av världen (Rorty, 2003). Användbarheten beskriver han närmare som verkande för en ”bättre framtid”, i form av mångfald, frihet eller ”utveckling i sig”.

Bakgrunden till denna åsikt kan skönjas i Rortys kritik mot kunskapsfilosofin, och distinktionen mellan sanning och rättfärdigande. Enligt Rorty motiveras sanningen i denna filosofiska diskurs av idén om ett ”yttersta rättfärdigande”. Men, menar han, grunden för ett sådant rättfärdigande skulle förutsätta ett ”gudsöga” som kunde se saker och ting som de är, utan det mänskliga perspektivets begränsningar, och detta är naturligtvis inte möjligt. Rorty skriver att det därmed är bättre att ge upp kraven på sanning helt, och i stället tala om rättfärdigande. Rättfärdiganden görs hela tiden av människor, hävdar han, inte inför någon teoretisk instans utan för en ändlig mänsklig publik. Om det ändå är tal om ett *yttersta* rättfärdigande så bör detta dock hänvisas till en bättre mänsklig framtid eller, annorlunda uttryckt, hoppet (Rorty, 2003).

Vad som förenar Foucault, Rorty och – i det återgivna sammanhanget – Taylor, är att de förutsätter både det relativa och det specifika i varje form av ”sanning”. Detta måste förstås

också gälla varje frihetsprojekt. I slutänden är detta kanske den enda syn som är möjlig på frihet när det gäller psykoterapi, en syn som skulle innebära att frihet alltid måste definieras av klienten själv, alternativt i samspråk med en psykoterapeut; vad gäller forskaren så blir utmaningen att på ett liknande vis utarbeta användbara begrepp tillsammans med andra forskare. Det här skulle dock inte göra friheten till en godtycklig konstruktion. Tvärt om så kan den bli högst meningsfull på två sätt: genom historisk jämförelse (Taylor) och/eller som ett användbart redskap i skapandet av en bättre framtid (Rorty).

Frågeställning

Syftet med denna uppsats är att utröna *hur frihet konstrueras inom en lokalt studerad PDT-diskurs*. Detta ger även upphov till ett antal följdfrågor. Den första av dessa gäller hur konstruktionen av frihet förhåller sig till makt så som den har beskrivits i teoriavsnittet, det vill säga till disciplinär makt, självets tekniker och bekännelseförfarandet. Den andra frågan gäller vad både konstruktionen av friheten och dess maktimplikationer kan ha för konsekvenser för den terapeutiska praktiken. Dessa följdfrågor är till sin natur svåra att besvara och kommer snarare att diskuteras än ges något entydigt svar.

Metod

Metoden för datainsamling var intervju. Fem intervjuer genomfördes med lika många terapeuter. Dessa var alla praktiserande psykoterapeuter med PDT-inriktning. Metoden för analys var Foucauldiansk diskursanalys. Inledningsvis beskrivs intervjuförfarandet, den kritik som riktats mot kvalitativa intervjuer, samt vilka åtgärdes som tagits för att bemöta kritiken. Sedan redogörs för urvalsproceduren och i vilken mån den tillåter generalisering. Därefter följer analysmetoden, kritiken mot denna samt en kort diskussion. Allra sist nämns etiska överväganden.

Metodavsnittet har getts ett avsevärt utrymme, och det av två anledningar. För det första så kringgärdas metoderna – både intervju och diskursanalys – av ett antal tvistefrågor som behöver avhandlas. För det andra så har ett ideal varit att ge vad Steinar Kvale kallar en ”tjock beskrivning” av studien (Kvale, 2009: s 283). Kvales term syftar till att forskaren ger rikligt

med kontextuell information om studiens utförande, så att läsaren själv kan bedöma generaliserbarheten till andra situationer.

Motivering till metodval

Valet av analysmetoden har fallit sig naturligt. Foucauldiansk diskursanalys utgör, per definition, studiet av Foucaults teori så som den yttrar sig i praktiken. Därmed tillhandahåller metoden verktyg för att studera just det som uppsatsens frågeställningar avhandlar; det vill säga PDT-diskursen, men också de objekt, subjekspositioner samt möjligheter till handlande som denna förutsätter.

Vad gäller valet att basera analysen på intervjuer med terapeuter, snarare än på exempelvis psykodynamiska teoriböcker, så kan det relateras till Foucaults insisterande på att maktförhållanden inte låter sig generaliseras på förhand, utan måste studeras lokalt (Foucault, 2002, s.103). Ytterligare ett hänsynstagande har varit att det inte kunnat förutsättas att psykodynamiska terapeuter faktiskt rättar sig efter den psykodynamiska teorin. Exempelvis så har framväxten av det ”relationella perspektivet” inom PDT förklarats med att terapeuternas praktik har influerats av utomterapeutiska krafter (Holmqvist, 2007, s.18). För övrigt är PDT-litteraturen minst sagt diversifierad, och låter sig knappast studeras i ett fåtal böcker. Sammantaget innebär det här att resultatet bör läsas som specifikt, snarare än som generellt.

Foucauldiansk diskursanalys (FDA)

Den analysmetod som används går allmänt under namnet diskursanalys, men kan ytterligare preciseras som Foucauldiansk diskursanalys (hädanefter förkortat FDA). Som namnet antyder syftar metoden till att identifiera diskurser i Foucaults mening, men också deras implikationer för subjektivitet, praktik, maktrelationer, sociala relationer samt ideologi (Burr, 2005; Willig, 1999). Analysen görs på ”text”, som dock bör förstås i vid bemärkelse, det vill säga som ett system av tecken. Som sådan inkluderar den tal och skrift, men också icke-verbalt beteende, semaforer, arkitektur, bussbiljetter, med mera; ”texten” behöver alltså inte nödvändigtvis ha en författare (Parker, 1992, s.7).

Generellt så varnas för att betrakta diskursanalys som en given metod (Parker, 1992; Potter & Wetherell, 1987, s.169; Willig, 1999). Parker uttrycker en allmän åsikt, när han skriver att diskursanalys snarare ”should be led by the issues and problems that are to be addressed” (Parker, 1992, s.122). Metoden kan dock vara svårt att genomföra utan några som helst praktiska anvisningar, och därför utgår de som praktiserar FDA inte sällan från ett antal föreskrivna steg. Ian Parker föreslår 20 steg (Parker, 1992), och Carla Willig 6 steg (Willig,

1999). Willig har tagit dessa steg från Parker, och betraktar dem som mer lätthanterliga. I avsnittet om analysprocedurer presenteras en variant i fem steg, som bygger på både Parkers och Willigs versioner.

Kontroverser inom diskursanalys

En mängd problem har identifierats med diskursanalys på psykologins område. Erica Burman och Ian Parker identifierar hela 32 olika problem, som gäller såväl metoden som politiska ställningstaganden (Burman & Parker, 1993). Den huvudsakliga tvistefrågan kan sägas handla om huruvida diskursen har någon gräns, det vill säga om det existerar något som kan kallas ”icke-diskursivt”: materia, våld, intentioner, kroppar, drifter. Om något eller alla av dessa tillskrivs en icke-diskursiv status, väcks följdfrågan om i vilken mån de ska ses som överordnade diskursen.

Ett problem med relevans för denna uppsats handlar om agens kontra determinism, det vill säga huruvida personerna i interaktionen helt bör betraktas som determinerade av diskursiva och samhällsliga strukturer, eller om de ska antas ha ett visst mått av självbestämmande (Burr, 2003, s.23). Vivien Burr förknippar på ett implicit vis Foucault med determinism-sidan i debatten: hon jämför det deterministiska perspektivet med ”makrosocialkonstruktionismen”, som hon i sin tur härleder från Foucault (även om hon, förvisso, inte jämför Foucault eller FDA med makrosocialkonstruktionism). På liknande vis förknippar hon agens-sidan med den variant av diskursanalys som kallas ”diskurspsykologi”.

Skillnaden mellan FDA och diskurspsykologi kan vara värd ett klagande. Vad som gör diskurspsykologin till just en diskursanalytisk inriktning, är att den framhäver vad psykologer brukar se som stabila psykologiska dispositioner – minne, vilja, åsikter, med mera – så som diskursiva konstruktioner. Vad som dock skiljer den från FDA är att konstruktionerna ses som funktioner av den sociala interaktionen. Det här innebär att en person kan konstrueras på olika sätt i olika interaktioner (Potter & Wetherell, 1987; Edwards & Potter, 1992), och är anledningen till att diskurspsykologer fäster relativt stor vikt vid hur interaktionen ser ut. Saker som pauser, turtagning, betoningar med mera blir viktiga. Sålunda har FDA:s kritiserats för att inte ta hänsyn nog till den interaktionella kontexten i studiet av samtal (Potter & Hepburn, 2005). Denna kritik utvecklas i avsnittet om intervju, och bemöts på flera ställen i metodavsnittet som helhet.

En annan möjlig kritik gäller bristande hänsyn till hur historia och materialitet påverkar diskursen. Anmärkningsvärt nog har inte bara diskurspsykologin, utan även FDA

kritiserats för att inte leva upp till Foucaults praktik på den här punkten (Hook, 2001). Å andra sidan har också Foucaults materiella och historiska hänsynstaganden setts som otillräckliga (Fish, 1999). Att redovisa alla de icke-diskursiva instanser som kan ha påverkat diskursen, är naturligtvis omöjligt. I stället har en transparens eftersträvats i arbetet, så att läsaren själv kan ta ställning till de slutsatser som dras.

Carla Willig nämner ytterligare en debatt av intresse. Denna gäller huruvida subjektivitet kan förklaras enbart med hjälp av diskursen, eller om det krävs ytterligare instanser för detta (Willig, 1999). Willig pekar på hur psykologiska begrepp så som projektion, identifikation, motivation med mera, har använts till att förklara människors emotionella investering i olika subjektpositioner. Problemet kan sägas gälla både hur man ska förklara människors preferenser för olika positioner, samt hur stabila positionerna är för respektive person. I denna uppsats har hänvisningar till den psykologiska dispositionen hos de som upptar subjektpositionerna ifråga undvikits, utom i reflexiva avsnitt inom metod- och diskussionsavsnitten. Dock har Burrs råd följts, att så gott det går ta hänsyn till graden av handlingsutrymme inom respektive subjektposition (Burr, 2003).

Slutligen finns ett problem med FDA som kan knytas till det kreativa inslaget i metoden. Burr lyfter det faktum att forskarens etiketterande av de funna diskurserna i analysmateriet lätt leder till en reproduktion av diskurser, snarare än upptäckten av dem (Burr, 2003). Genom att forskaren redan från början förutsätter vissa kategorier uppstår ett slags cirkelresonemang, där exempelvis studiet av familjen genererar en "familjediskurs", och så vidare. Följaktligen blir det svårt för diskursanalytikern att ifrågasätta vedertagna kategorier. Inställningen som präglat denna uppsats är att Burrs invändning förvisso är giltig, men att begrepp görs meningsfulla genom att kontrasteras och jämföras med varandra. Detta betyder att de etiketter som genereras i analysen framför allt ska avläsas i relation till varandra.

Analysprocedur

Proceduren består huvudsakligen av element som utarbetats av Ian Parker (1992) och Carla Willig (1999). Willig har en procedur i sex steg, som hon beskriver som en mer lätthanterlig variant av Parkers tjugo steg. Fördelen med hennes metod är de relativt klara instruktionerna och följsamheten gentemot Foucaults arkeologiska metod: att identifiera diskursiva objekt, diskurser, vad de diskursiva konstruktionerna åstadkommer, subjektpositioner, handlingsmöjligheter samt upplevelsemöjligheter. Vad Parkers procedur rymmer förutom detta är en analys av reflexivitet, det vill säga av vilken mottaglighet den studerade diskursen

har för alternativa diskurser. Proceduren består av fem steg, där steg 1-4 tagits från Willig och steg 5 från Parker.

Vart och ett av de fem stegen syftar till att identifiera en teoretisk konstruktion i texten, knuten till Foucaults diskursiva teori. Den generella principen ser ut så att alla ord som refererar till konstruktionen i fråga, explicit eller implicit, stryks under. Forskaren söker sedan efter mönster bland de understrukna elementen, och möjliga sätt att gruppera och kategorisera dem. Resultatet blir oftast flera kategorier, då alla element sällan låter sig inordnas under en kategori. Det kan behöva betonas att då FDA inkluderar implicita referenser, härledningar samt generaliseringar av flera textelement till olika rubriker – kort och gott går bortom texten – så är den kreativ. (Som påpekas i diskussionsdelen så är detta inte samma sak som att analysen är *godtycklig*). De fem stegen redovisas mer konkret nedan.

Steg 1: diskursiva konstruktioner. Här är syftet att identifiera de olika sätt som det diskursiva objektet i fråga konstrueras på. (Det diskursiva objektet är i det här fallet frihet). Alla former av refererande till objektet stryks under, grupperas och kategoriseras. Willig betonar vikten av att utgå från den delade meningen, snarare än rent språkliga jämförelser. Hon skriver att "[t]he fact that a text does *not* contain a direct reference to the discursive object can tell us a lot about the way in which the object is constructed" (Willig, 1999: s 109), och exemplifierar med det vaga omnämmandet av en obehaglig sjukdom som "it", eller "this awful thing".

Steg 2: diskurser. I detta steg är målet att lokalisera de olika diskursiva konstruktionerna av objektet i vidare diskurser. Willig exemplifierar med hur frun till en cancersjuk man kan använda såväl en biomedicinsk, psykologisk och romantisk diskurs i hänvisandet till sin mans sjukdom.

Steg 3: subjektpositioner. Här gäller det att identifiera de positioner som impliceras av diskursen. Dessa positioner kan göras tillgängliga eller föreskrivas, det vill säga vara mer eller mindre tvingande. Willig pekar på hur dessa subjektpositioner är förknippade med rättigheter och skyldigheter för den som upptar dem.

Steg 4: handlingsmöjligheter. Detta steg syftar till att systematiskt undersöka de olika sätt på vilket de diskursiva konstruktionerna och subjektpositionerna förknippade med dem öppnar upp eller stänger möjligheter till handling. Willig lyfter det faktum att även icke-verbal praktik är förknippat med diskurser. Hon nämner också att dessa praktiker, i sin tur, kan reproducera diskurserna som legitimerar dem. "In this way", skriver hon, "speaking and doing support one another in the construction of subjects and objects" (Willig, 1999). Hon hänvisar till hur praktiken att ha oskyddat sex har förknippats med konstruktionen av

användandet av preventivmedel så som oförenligt med giftermål, eller ett ”långvarigt förhållande” (Willig, 1995, citerad i Willig, 1999).

Steg 5: reflexivitet. ”Reflexivitet” är ett begrepp som används inom socialkonstruktionistisk forskning för att beskriva ett självmedvetet bruk av teori, det vill säga tillämpningen av en teori på teorin själv, samt på dess praktik (Burr, 2005, s.204). Detta är inte bara en nödvändighet inom socialkonstruktionistisk forskning, kan man hävda, utan också inom psykoterapi. Parker nämner möjligheten att reflexivitet kan förstås som användandet av andra diskurser: ”[a] critical reflection on a discourse”, menar han, ”will often involve the use of other discourses” (Parker, 1992, s.13). Ett annat uttryck för reflexivitet är när en diskurs i stället relateras till sig själv, som exempelvis när en person i lediga termer kommenterar sitt eget ordval. Dessa möjligheter kommer att studeras och behandlas i två stycken i resultatavsnittet: det ena gäller vilka andra diskurser som använts förutom PDT, det andra gäller informanternas spontana kommentarer till själva intervjuförloppet.

I stort kan steg 1 i analysen ses som motsvarande den centrala frågeställningen i denna uppsats (”Hur konstrueras frihet i en lokal PDT-diskurs?”). På samma sätt kan steg 3 och 4 ses som nödvändiga – men knappast tillräckliga – för att besvara den sista följdfrågan (konsekvenser för den terapeutiska praktiken); med ”praktik” avses de subjektpositioner och handlingsmöjligheter som impliceras av diskursen. Den första följdfrågan (hur konstruktionen av frihet förhåller sig till makt) besvaras i möjligaste mån i diskussionsavsnittet.

En kommentar kan vara på sin plats om det sista steget. Detta kan betraktas som ”kritiskt”, i den mening att resultatet det genererar främst är avsett att sätta resultaten från steg 1-4 i perspektiv. En fråga har varit vägledande i detta sammanhang, nämligen hur pass reflexiv den studerade diskursen är. Som Parker påpekar så är reflexivitet ett naturligt drag i diskurser, och visar sig i synnerhet i form av referenser till andra texter än den analyserade (Parker, 1992). Detta, har det hävdats, är särskilt viktigt i fallet med den terapeutiska diskursen, vars ”framgång” skulle kunna kopplas till dess förmåga till självreflektion, och att öppna sig för och inkorporera andra diskurser. Steg 5 syftar till att studera detta.

Intervju

Kontroverser kring intervju som metod. Intervju är en mycket vanlig metod för datainsamling vid kvalitativ forskning. Potter och Hepburn (2005) har dock riktat kritik mot att intervjuer används oreflekterat inom forskningen, då komplexiteten i själva interaktionen lätt underskattas. I korthet argumenterar de för att intervjuredogörelser “should be transcribed to a level that allows interactional features to be appreciated even if interactional features are

not the topic of the study” (Potter & Hepburn, 2005). De utgår från vad de anser vara frekventa brister i redovisandet av intervjuer, och sluter sig därav till fyra rekommendationer.

För det första menar Potter och Hepburn att inte bara informantens, utan också intervjuarens inlägg bör redovisas. Annars misstolkas lätt informantens svar. Denna rekommendation har också följts i resultatavsnittet. För det andra menar de att forskarens slutledningar bör kopplas till specifika textelement, snarare än till stora sjok av text. Också denna rekommendation har följts i stort: understrykningar används i utdragen, och ansträngningar har gjorts för att göra utsagor specifika, möjliga att spåra i texten. Aktuella textelement har stryks under, och inskjutna repliker behållits. För det tredje, menar Potter och Hepburn, så bör noggrannast möjliga information ges om intervjuarrangemanget. Företrädesvis bör information ges om hur informanterna har kontaktats, om vad syftet med intervjun är, samt om i vilken egenskap de har intervjuats. Rekommendationen har följts att starta ljudinspelningen så tidigt som möjligt. (För ytterligare information, se bilaga 1). Slutligen förespråkar Potter och Hepburn ett transkriptionssystem med minst samma detaljnivå som det väl använda systemet ”Jefferson Lite”. På grund av begränsningar i tid och resurser har ett enklare transkriptionssystem använts som inskränker sig till pauser, betoningar och icke-verbala inslag; exempel på vad som inte noterats – och som ingår i Jefferson Lite – är radnummer, överlappningar i tal, frekvensskiften, volymskiften, talhastighet, andning, förlängda ljud, fasthakade fraser och exakt längd på skratt.

Argument mot Potters och Hepburns relativt strikta krav på redovisning har yttrats av Smith, Hollway & Mischler (2005). Ett genomgående motargument hos dessa är att ökad kontroll av analysen inte är någon garanti, eftersom det *alltid* finns saker man kan missa. Exempelvis påpekar Smith att ”there are a large number of interactional features which *could* be included, so how does one decide which are the essential ones[?]”. Varför, argumenterar hon retoriskt, inte kräva videoinspelningar till alla analyser? Transkriptionen implicerar redan i sig en teori, skriver hon vidare, och skapar dessutom sin egen läsart. Just därför finns det en fara i att förutsätta en enda ”rätt” metod. Snarare efterlyser hon en flexibilitet i metodvalet, och att man låter denna utgå från själva forskningsfrågorna. Potters och Hepburns rekommendation att forskaren bör hänvisa till specifika textelement, snarare än sjok av text, bemöts av Hollway. Enligt henne kan relaterandet till specifika stycken dölja det faktum att meningen i en viss passage alltid måste projiceras mot texten och forskningsprojektet som helhet – och inte bara mot mindre element. Slutligen fastslår hon att ”there is no substitute for trust in researchers, as long as it is coupled with better training. When the analysis is poor, it

is usually apparent whatever the transcription conventions.” Orden har utgjort en riktlinje i både analysen och resultatredovisningen.

Med tanke på Potters och Hepburns hänvisning konversationsanalys kan det slutligen vara intressant att nämna till Parkers kritik av denna. ”When discourse analysis is made into nothing more than a form of conversation analysis”, skriver han, “[...] it ends up looking uncannily like mainstream quantitative research in psychology” (Parker, 2004, s.92). Enligt Parker blir risken att analysen reduceras till ”moment-by-moment linguistic interaction”, och blir en *beskrivning* av interaktionen snarare än en analys, kapabel att urskilja de mer försåtliga verkningarna av makt och ideologi.

Anpassning av intervjun till Foucauldiansk diskursanalys. Parker (2004) erkänner problemet med intervju, men tar trots detta upp intervju som en möjlig datainsamlingsmetod vid bedrivandet av diskursanalys. Generellt förespråkar han en aktiv intervjustil, men i diskursanalytiska sammanhang betonar han framför allt vikten av att rekrytera informanten som medforskare i intervjun. Informanten kan därmed fås engagerad i de centrala frågorna i diskursanalysen under själva samtalet, så som identifierandet av diskurser och subjekspositioner, möjliga invändningar som utomstående skulle kunna ha till gjorda påståenden, samt svar på dessa påståenden. Slutligen förespråkar Parker att forskaren erbjuder informanten att ta del av analysen och syftet, och komma med kommentarer om dessa.

Resurserna för att fullfölja Parkers rekommendationer fanns inte i detta fall. För kritiska frågor av detta slag hade intervjuerna behövt göras längre, vilket hade krävt mer tid till transkription och analys än vad som bedömdes som tillgänglig. Inte heller fanns utrymme för att låta informanterna ta del av analysen. En ansats har ändå gjorts att följa den centrala tanken, nämligen att göra intervjuprocessen så genomskinlig som möjligt för informanten, samt att inbjuda till reflexivitet. Framför allt har detta gjorts vid de tillfällen då tvetydigheter existerat i intervjun. Nedan följer några repliker yttrade av intervjuaren, som får exemplifiera:

A. ”Kan du tänka dig vad det är som får dig att säga det... [...]?”

B. ”När du säger *frihet* så, om vi kan prata lite om frihet... då... då har ju jag en bild av frihet... som jag anar, om jag tänker... har en annan bild av frihet än vad du har, jag tänker på... fängelser... identitet... social frigörelse... liknande saker... vad tänker du när jag säger... *de* begreppen?”

C. ”Det tänkte jag inte på, men det är ju intressant att det, kreativitet behöver ju inte vara initiativ [...]”

Med hänsyn till vikten av en naturlig följsamhet i intervjun (Kvale, Brinkmann, & Torhell, 2009), så har denna generellt prioriterats högre än explicita frågor av kontrollkaraktär. I stället har dessa frågor så gott som möjligt implicerats i övriga frågor och kommentarer, vilket torde

framgå av utdragen ovan. Utdragen får exemplifiera följande medvetna strategier i intervjun: att synliggöra min positionering (ex. B); att visa på kontingensen i denna, men också i informantens positionering (ex. A och C); att inrätta ett utrymme för kritisk reflexion (alla exemplen). Det ska påpekas att även om kognitiva termer som exempelvis ”tänker” förekommer rikligt i frågorna, så dras inga slutsatser om informantens psykologiska disposition utifrån dessa.

Genomförande

Urval och generaliseringsanspråk. Intervjupersoner valdes utifrån en lista på aktiva psykoterapeuter, tillgänglig på webbsidan till en förening för psykodynamiska terapeuter. På denna sida uppgavs stad, yrkesbakgrund och eventuell specialisering för de praktiserande. Med ledning av terapeuternas namn var det även möjligt att sluta sig till deras kön. Vid urvalet togs hänsyn till geografiskt avstånd, yrkesbakgrund och kön. Mer specifikt såg dessa hänsynstaganden ut på så sätt att geografisk närhet sattes främst, vilket innebar att alla informanter som kontaktades hade sin verksamhet inom Skåne. Efter geografisk närhet prioriterades specifika karakteristika gällande yrkesbakgrund, nämligen att informanterna skulle ha bakgrund som i första hand psykolog, i andra hand socionom och i tredje hand sjuksköterska. Övriga yrkeskategorier blev inte aktuella. Efter yrkesbakgrund prioriterades sedan en jämn könsfördelning. När hänsyn tagits till de föregående variablerna fanns dock inte mycket utrymme kvar för detta val, och följaktligen utgjordes de fem informanterna av fyra stycken män, och bara en kvinna. Vidare hade tre en yrkesbakgrund som psykolog, medan en hade en bakgrund som socionom och ytterligare en som sjuksköterska. Någon information om terapeuternas ålder, socioekonomiska status eller etnicitet framgick inte av urvalslistan, och några ansatser att sluta sig till dessa gjordes inte heller. De intervjuade var, på ett ungefär, mellan 45 och 60 år gamla.

Medan kvantitativ forskning i allmänhet stöder sig på slumpmässigt urval, är det i kvalitativ forskning brukligt med ändamålsenligt urval, det vill säga att välja deltagare efter specifika kriterier. Detta kan dock göras enligt olika principer. I redogörelsen ovan är det främst tre urvalsprinciper som gör sig gällande, nämligen bekvämlighetsurval, maximal variation samt urval mot typiska fall (Flick, 2009). Bekvämlighetsurval baserar sig på tillgänglighet för forskaren, och ger minst kontroll över möjligheterna att generalisera. Att utgå från tillgänglighet är ofta en nödvändighet vid bristande resurser, vilket kan sägas ha förelegat i detta fall. Detta kan alltså ses som en nödlösning. Urvalsprincipen maximal variation, å andra sidan, används då antalet försökspersoner är få, men då man ändå vill

studera bredden och differentieringen inom fältet. I detta fall har det inneburit att en variation har eftersträvat i informanternas yrkesbakgrund (inte bara psykologer, utan även en socionom och en sjuksköterska) samt kön (bägge könen representerade). Det är också som ett medel för att studera differentiering som denna princip har bedömts som lämpligt för ett diskursanalytiskt arbete. Enligt Jørgensen och Phillips (2000) är själva urskiljandet av diskurser i diskursanalysen beroende av inbördes jämförelser och kontrasteringar dem emellan. Således kan man argumentera för att en spridning av kritiska variabler i urvalet är eftersträvansvärt, då de underlättar dessa jämförelser.

Slutligen har en urvalsprincip inriktad på typiska fall använts. Detta utgör ingen motsägelse till variationsprincipen, då urval måste ses som en avvägning mellan att visa på bredden i det studerade, samt dess djup (Flick, 2009). Typfallet i fråga har här definierats som en *praktiserade psykodynamisk psykoterapeut, som har psykologutbildning*. Även om fokus på psykologer förvisso kan ifrågasättas, så har en tanke varit att relatera PDT-diskursen till andra psykologiska eller psykoterapeutiska diskurser, och utbildade psykologer antogs ha bättre möjlighet att avläsa dessa diskurser. Att erkänna detta typfall är viktigt, då det har utgjort en grundbult i min förförståelse.

Intervjuförfarande. Informanterna kontaktades via telefon på nummer som de själva uppgett på en lista (för detaljer, se avsnittet om urval och generalisering). De fick en översiktlig presentation av studien, uppsatsen och dess författare (se bilaga 1) varefter en intervjuetid bokades. Intervjuerna uppgavs vara 1 – 1,5 timme, men kom i realiteten att vara 50-90 minuter. En intervjumall skapades med de viktigaste frågorna (se bilaga 2). Denna användes sedan under intervjun som ett stöd. Då målet var att låta informanten tala så fritt som möjligt, bakades ibland dessa frågor in i resonemanget. Om en informant till exempel berörde en kommande fråga i intervjumallen, så ombads denne att utveckla resonemanget, snarare än att en fråga som kändes upprepande ställdes. Vid andra tillfällen gjordes en spontan omstuvning av frågornas ordning för att göra samtalet så smidigt som möjligt.

Sammantaget så var målet att hellre få informanten att utveckla sitt resonemang i riktning mot intervju- eller forskningsfrågorna, än att ställa dessa explicit. Det här innebar att de första frågorna i mallen, som gällde syftet med PDT, ställdes på samma sätt till alla terapeuterna, medan senare frågor vid några tillfällen fick modifieras.

Intervjuerna genomfördes på terapeuternas egna arbetsplatser, i ett fall på ett kontor och i övriga fall i själva terapirummet. Avsikten var att genomföra intervjun så nära platsen för terapin som möjligt, för att undvika kontextuella oklarheter. Som fallet nu var så skedde

detta per automatik, då informanterna alla erbjöd intervjutid under eller i anslutning till arbetstid.

Etiska hänsynstaganden

Ett ansvar anses ha förelegat mot framför allt tre parter under detta arbete. I prioriterad ordning är dessa parter: informanterna, deras klienter (forna, nuvarande och potentiella) samt terapeutkåren i allmänhet.

Informerat samtycke gavs i och med att intervjupersonerna fick en övergripande information om studiens syfte, vem författaren var samt vilken typ av uppsats det rörde sig om. De meddelades att de när som helst kunde dra sig ur studien. För att inte låsa informanten i ett förutbestämt perspektiv avslöjades inte syftet i sin helhet, som ju var att studera hur terapeuter konstruerar frihet diskursivt. Snarare angavs att arbetet syftade till ”att undersöka psykodynamiska terapeuters erfarenheter av, och tankar kring, sin egen terapiform och den terapeutiska relationen”. Ytterligare ett skäl till detta var att diskursanalys är en komplicerad historia; möjligtvis hade det genererat mer förvirring än trygghet om syftet presenterats som kretsande kring ”diskursiva konstruktioner”. Att nämna ett specifikt tema, det vill säga frihet, hade också kunnat få informanterna att tro att det var deras personliga åsikter som studerades, snarare än diskurserna de använde.

Konfidentialitet garanterades, samtidigt som möjligheten att eventuella citat kunde publiceras nämndes. Informanterna erbjöds även att höra av sig om de hade eventuella frågor om studien. Ett övervägande har gällt vilket förhållningssätt som ska antas gentemot eventuella avslöjanden i intervjun om terapeuternas klienter, som inte har ingått någon överrensommelse om att vara med i studien. Sannolikheten för sådana avslöjanden bedömdes som påtaglig då intervjun trots allt gällde den terapeutiska relationen, och informanten kunde förväntas exemplifiera olika terapeutiska principer med verkliga klienter, aktuella eller från det förflutna. Av detta skäl gjordes ansträngningar för att hålla samtalet på en allmän nivå, och inte fånga upp eventuella hänvisningar till enstaka klienter. När talet om ”klienter” i allmänhet upplevdes som för vagt och konkretion krävdes i samtalet, så hänvisades till en hypotetisk klient (”Om vi tänker oss att en klient har svårt att visa självständighet, vad skulle du kunna göra för att främja det hos klienten?”). Vare sig det beror på dessa ansträngningar eller – kanske mer sannolikt – terapeuternas egen tystnadsplikt, så framkom aldrig några avslöjanden om enstaka klienter.

En ansats har gjorts under både intervjuerna och resultatredovisningen att lyssna till texten så som en presumtiv PDT-klient hade kunnat göra. Trots allt är det inte omöjligt att

någon sådan kommer att läsa uppsatsen. En nyckelfråga har varit: hur bör man förhålla sig till information som skulle ställa terapibildningen – eller terapeuter i allmänhet – i tveksam dager? Det skulle exempelvis kunna handla om att en informant yttrar sig cyniskt om en viss typ av klient, eller nämner svårigheten att arbeta med en viss typ av människor. Här har en bedömning gjorts i varje enskilt fall mellan hänsyn till den tänkta klienten och vikten att utforska, men också utveckla, PDT i allmänhet. Det senare påverkar dock ett större antal människor, och har sålunda vägt tungt. Då syftet trots allt har varit att utveckla PDT, så har ingen särskild form av hänsyn tagits till terapikåren på kortare sikt.

Resultat

I det följande avsnittet har målsättningen varit att hålla sig enbart till den explicita texten och undvika kommentarer av spekulerande natur. Samtidigt är detta inte fullt möjligt, av två skäl. Dels utgår FDA delvis från textens implicita mening och dels är texten till sin natur mångtydig. Därför hade det kanske varit bättre att kalla detta avsnitt för ”analys”. På de ställen nedan där analysen blir något mer spekulativ så ska detta dock framgå i ordvalet (”det tycks som”, ”detta kan läsas som”, och så vidare). Den intervjuare som omnämns i excerpten är även författare till uppsatsen.

Transkriptionsbeteckningar

<i>Kursiverat</i>	Betoningar
...	Förlängd paus
,	Naturlig paus
?	Frågande tonfall
<u>Understruket</u>	Avsnitt som åsyftas i analysmanuset (används enbart i själva uppsatsen)

Informanter

Psykoterapeuternas namn har ersatts med pseudonymer och deras ålder avrundats till närmaste femtal för att göra identifiering svårare. Intervjuerna genomfördes på deras respektive arbetsplatser som också anges.

<i>Namn</i>	<i>Utbildning</i>	<i>Ålder</i>	<i>Arbetsplats</i>
Kerstin	Socionom	55	Privatpraktik
Stelling	Psykolog	45	Privatpraktik
Mikael	Psykolog	50	Psykiatri
Klas	Sjuksköterska	60	Privatpraktik
Gregor	Psykolog	55	Privatpraktik

Diskursiva objekt

Frihet. Psykoterapeuterna anknyter till begreppet ”frihet” i ett flertal sammanhang. Exempelvis använder de uttryck som ”tala fritt”, ”frigöra energi”, ”leva friare”, ”kännas ofritt”, med mera. Ett par av terapeuterna – närmare bestämt Klas och Gregor – nämner också själva begreppet ”frihet” vilket, efter uppföljande frågor, leder till explicita resonemang om PDT:s förhållande till frihet. Här kan det vara värt att påpeka att ordet ”frihet” inte omnämndes i någon intervjufråga om inte terapeuten nämnde det först. Förutom dessa relativt direkta termer och uttryck, så förekommer också sådana som kan anses implicera frihet, som exempelvis ”begränsning” och ”hinder”. Slutligen ställdes även frågor om hur terapeuten kunde tänkas hjälpa klienten till större självständighet och initiativförmåga, både i terapin och i sitt liv i allmänhet. Svaren på dessa frågor gav ytterligare en bild av hur frihet konstrueras på ett praktiskt plan.

Sammantaget konstrueras frihet som förenat med PDT:s syfte. Detta till den grad att PDT kan te sig som en del i ett personligt, rent av (antytt av Klas) ett samhällligt frihetsprojekt. I korthet så framställs en central aspekt av PDT som att övervinna de hinder som visar sig hos klienten, när denne försöker ”tala fritt”. Dock är den frihet det gäller här existentiellt betingad, snarare än socialt och materiellt; detta så pass att det kan vara svårt att känna igen ett mer samhällsförankrat, emancipatoriskt frihetsbegrepp i det som skildras. Relationen mellan dessa bägge sidor hos begreppet kommer att redovisas nedan.

Gregor är den som är mest explicit i formuleringen av frihet som ett syfte med PDT, något som framgår av replikväxlingen nedan.

Intervjuare: Ja... om man skulle försöka formulera om det här lite grann nu till ett *syfte* med terapin... hur skulle du kunna tänka dig att man kunde formulera det?

Gregor: Hur vill du leva ditt liv... frihet... kreativitet... liv, flöde... [mm]... finns där också, va... rörlighet, flexibilitet, alltså det är den typen av... sen sen... sen det är vackra ord, va, men det yttrar sig på något sätt, att man... man når det... känner sig friare... kan ta mer ställning, våga visa sig mer, va... [mm] och så börjar det hända saker i omgivning också... [våga visa sig mer]... ja... ha *fler* tangenter att spela på...

Här framgår inte bara att frihet ses som centralt inom PDT, på så sätt att det är ett mål med terapin. Något sägs även om hur denna frihet bör förstås. Framför allt beskrivs den i termer av rörelse: ”kreativitet... liv, flöde”, samt ”rörelse, flexibilitet”. Uppradningen av dessa ord, alla efter det inledande ordet frihet, visar att de har överlappande betydelser. Friheten ges subjektiva konnotationer, men utan att för den skull förlora sin relevans för klientens liv i praktiken (”hur vill du leva ditt liv”; ”våga visa sig mer”; ”och så börjar det häända saker i omgivning också”).

Liknande resonemang finns hos Mikael. Denne talar också om frihet i anslutning till terapins mål, och använder också termer av rörelse, eller åtminstone rumslighet. Ombedd att beskriva grundelement inom PDT, så nämner han bearbetning av en olöst konflikt. ”[N]är man har kunnat kunnat bearbeta detta”, säger han, ”så innebär det att man till slut kan försonas med det och leva med det utan att det... tar för stor plats... i psyket så att man kan leva friare... [mm]... man kan frigöra energi... från att hålla den konflikten i schack till att leva fritt... och koppel [mm... ja]... man lever öppnare i slutänden...”. Liksom Gregor så jämför Mikael i viss mån den subjektiva upplevelsen med livet i praktisk mening, så att det att ”frigöra energi” är förknippat med att ”leva fritt”. Friheten är alltså inte bara en antropomorfism, ett iklädande av neurofysiologiska fenomen i mänskliga termer, utan också en frihet i praktiken, relevant för livet i sin helhet.

Friheten i dess subjektiva form, det vill säga som ett obehindrat upplevande och uttryck, relateras dock inte bara till terapins syfte. Den relateras även till den terapeutiska praktiken som ett sammanhängande förlopp: dess början, dess utmaningar och dess avslut. Exempelvis så beskriver Gregor klientens inledande uppgift, i terapins början, som att ”tala fritt”. Detta sätts dock genast i samband med ett följande steg, nämligen terapeutens ingripande:

Gregor: [P]atientens enda uppgift är att tala fritt... jag vet inte om det riktigt är det du menar med *roll*, men... [jo]... ja... [mm]... mm... du ska tala om hur du har det och hur du har haft det... [mm]... försök och tänk högt... [okej]... så fort man säger det så tar det stopp... och då blir det intressant... nu, händer det någonting... vad känner du... jag märker att... du... du kan inte... du kan inte prata riktigt... [nej]... ja, och så vidare... Sammantaget så framställs terapin som ett stegvis förlopp, definierat i termer av det fria uttryckets begynnelse, hinder och (antydningvis) återupprättande.

Även Mikael stöder sig på ett sådant narrativ. Inledningsvis beskriver han klienterna som personer som ”har *fastnat i en situation* där de inte längre *kommer vidare...*”. Psykoterapins uppgift, fortsätter han sedan, är att ”*lösa* just det som hindrar dem från att gå vidare...”. Klientens roll i denna uppgift, säger han, är ”att bidra med sina tankar och känslor

så att man kan jobba tillsammans... med problemet...". Även om denna formulering inte syftar explicit till frihet (som i "tala fritt"), så handlar det ändå om att klienten ska uttrycka sig själv i en oförvanskad form: "patientens behov är i centrum... [ja]... det är *jätteviktigt* med att det är patientens behov... och att jag ska vara... en person som *inte*... framträder med mina egna personliga behov...".

Slutligen så hänvisar Mikael, precis som Gregor, till själva blockeringen av detta uttryck som en ledtråd för terapeuten, ett tecken på att man "är på rätt väg". Om terapiprocessen säger han således, något svävande, att "man *märker* när man är på rätt väg..." – något han genast preciserar: "[a]lltså de de det kan man beskriva som bristande respons och ibland så kan man också se det som ett visst sätt att göra motstånd så man känner aha, här finns det någonting... som är för stort just nu... att ta upp... [mm]...". Detta motstånd, säger han, är någonting som behöver bearbetas. Därefter följer yttrandet som redan har citerats ovan, där bearbetningen sägs leda till att "man kan *frigöra energi*... från att hålla den konflikten i schack till att leva fritt...".

Frihetens relation till sociala och materiella begränsningar. Att frihet inom PDT-diskursen konstrueras som någonting subjektivt, knutet till klientens uttryck och upplevelse, väcker frågan om hur det ska relateras till en mer gängse uppfattning av frihet – en frihet i mer världsliga termer. Nedan konfronteras terapeutens frihetsbegrepp med en social och materiell diskurs. Terapeuten svarar med att beskriva frihet i mer subjektiva termer, även om frihet i allmän, samhällelig mening också anses ha relevans:

Intervjuare: När du säger *frihet* så, om vi kan prata lite om frihet... då... då har ju jag en bild av frihet... som jag anar, om jag tänker... har en annan bild av frihet än vad du har, jag tänker på... fängelser... identitet... social frigörelse... liknande saker... vad tänker du när jag säger... *de* begreppen?

Gregor: De, de har ju en relevans... fast kanske mer då på ett allmäns [*sic*] och samhälleligt plan... friheten här... man kan ju tänka sig att man har terapi med någon som *sitter* i fängelse... och är väldigt ofri... *men som är... blir friare i sitt förhållningssätt till sig själv och andra*... det är mer den... friheten, alltså... frihet är ju att kunna... *uppleva*...

Vad det handlar om är friheten att "uppleva". Patienten "blir *friare* i sitt förhållningssätt till sig själv och andra".

Gregor är inte den ende som beskriver frihet i subjektiva termer. Detta görs även av Klas, som är unik bland de intervjuade på så sätt att han inte bara talar om frihet i subjektiva, utan också politiska termer. Han gör detta utan att riktade frågor behövt användas. Vid ett tillfälle redogör han exempelvis för reichianska tankegångars inflytande på PDT i Sverige. Ombedd att precisera vad, exakt, det var man skulle bli fri från enligt dessa tankegångar, så

säger han: ”man skulle *frigöra* folk från deras neuroser”. Också här ges alltså friheten en subjektiv ram. Intressant nog så slutar han inte där, utan försätter med att beskriva konsekvenserna för samhället: ”med psykoanalys”, säger han, ”kunde man befria pat... människorna från deras neuroser, och det skulle göra dem till *friare människor*... så att de skulle kunna göra ett *friare* samhälle...”.

Yttrandet kan till en början tyckas politisera PDT och vidga det frihetsbegrepp som hittills har beskrivits. Detta vore dock att dra en förhastad slutsats. Dels så markerar han en distans till denna politiska diskurs (”kunde man”, ”det skulle”, ”de skulle kunna”), och dels så beskrivs det friare samhället just som en *konsekvens* av terapin, snarare än som en del av den. I själva verket är Klas, precis som resten av de intervjuade, tydlig med att PDT som praktik är relativt bunden till vad som sker i terapirummet, i relationen mellan terapeut och klient.

Sammanfattningsvis så tillskrivs det sociala och materiella förvisso en relevans (*Gregor*: ”de har ju en relevans”), men det huvudsakliga syftet med PDT är inte att avgöra vad klienten ska göra utanför terapin. Sålunda säger Kerstin: ”Jag *är* en psykodynamisk terapeut jag *bör* hålla mig till det som är nu [...] det betyder inte att jag inte lyssnar och går in i andra fält givetvis va, men [...] det att hålla koll på proportionerna”. Hennes ordval är inte tvingande. Det *går* att göra avvikningar från det som händer i rummet. Men det är inte detta som är kärnan i identiteten som psykodynamisk terapeut.

Fokus på här-och-nu leder till en speciell syn på de reella begränsningarna för klienten. När Kerstin utfrågas om huruvida en ojämlikhet mellan terapeut och patient kan stå i vägen för en ömsesidig terapeutisk relation, så svarar hon, något skeptiskt: ”ojämlikheten är ju liksom själva... själva *ram*... *ramarbetet* på något vis, va, *ramarna* är som de är...”. Här framställs ojämlikheten på ett liknande sätt som hos *Gregor*. Vad hon gör är att definiera det icke-subjektiva – tillsammans med eventuella ojämlikheter detta kan innebära – som en ”ram”. I exemplet som ges av *Gregor* så rör det sig om ett fängelse, men den generella innebörden är densamma (”man kan ju tänka sig att man har terapi med någon som *sitter* i fängelse... och är väldigt ofri... men som är... blir *friare* i sitt förhållningssätt [...] frihet är ju att kunna... *uppleva*...”).

Klas talar även om terapins förhållande till statlig kontroll. Han fastslår att ”all psykoterapi i Sverige har... så att säga *korrumperats*... utav... utav... socialstyrelse, och universitet, och så vidare... den svenska psykoterapin har... har *medikaliserats*... och *psykiatriserats*... och *akademiserats*... på ett sätt så att... så att... den har blivit, inte längre... en... emancipatorisk... frigörande verksamhet, utan en anpassande verksamhet... i statens tjänst...”. Denna ”anpassande verksamhet... i statens tjänst” framställs dock inte som

disciplinär i den mening att kunskapen som har ”korrumperat” den – medicinsk, psykiatrisk och akademisk – verkar anpassande i sig. Anpassningen ligger i stället i att fokus kommit att hamna på ”måendet”, snarare än ”insikt”. Klienterna pressas till att bli bättre för att kunna sättas i arbete fortare (vilket implicerar en repressiv makt, snarare än disciplinär). Den akademiska kunskapen tjänar som ett redskap för att legitimera psykoterapi.

Här gör terapeuten en åtskillnad mellan klassisk psykoanalys i Freuds anda, och den PDT som bedrivs idag. Enligt Freud, menar han, var inte målet primärt att bli ”friskare”. Snarare var målet att bringa klienten till insikt. Detta uttalande tycks förutsätta att dagens PDT är inriktad just på att göra klienten ”friskare”.

Sanning/äkthet. Det diskursiva objektet frihet blir så som det konstrueras av terapeuterna inte fullt begripligt förrän det relateras till ett annat diskursivt objekt. Detta kan beskrivas som ”sanning/äkthet”. Objektet eftersöktes inte aktivt till en början, men togs med i analysen då det efterhand tedde sig allt viktigare. Nedan redogörs först för hur sanning/äkthet relateras till klienten, och sedan för hur det relateras till PDT i sin helhet – en redogörelse som bygger på intervjun med Klas.

Sanning/äkthet i relation till klienten. Analysen visar att terapins mål inte konstrueras som frihet till vilket pris som helst. Vad som eftersträvas är friheten att *visa sig så som man är*, i sin helhet, utan låsningar eller blockeringar – både för sig själv och för andra. Här framträder ett autenticitetskriterium. Det handlar alltså inte om att göra vad man vill, utan om att handla i enlighet med den man verkligen är (på det hela taget så uttrycker sig terapeuterna mer i termer av att ”vara” än av att handla).

Ett sätt att beskriva hur frihet och sanning förhåller sig till PDT skulle kunna vara som olika facetter av en och samma terapiprocess. Denna har redan beskrivits som ett upprättande av det fria uttrycket (”att tala fritt”), och låter sig som sådan uttryckas både i termer av frihet (det fria uttrycket) och i termer av äkthet (att uttrycka den man är). Denna dubbelhet hos terapiprocessen kan anas i ett redan anfört citat av Gregor, där denne nämner ”frihet” som ett av terapins mål. En närmare blick på detta citat visar dock att det inte bara handlar om frihet, utan också om att ”visa sig”, vilket kan läsas som en form av äkthet:

Gregor: Hur vill du leva ditt liv... frihet... kreativitet... liv, flöde... [mm]... finns där också, va... rörlighet, flexibilitet, alltså det är den typen av... sen sen... sen det är vackra ord, va, men det yttrar sig på något sätt, att man... man når det... känner sig friare... kan ta mer ställning, våga visa sig mer, va... [mm] och så börjar det hända saker i omgivning också... [våga visa sig mer]... ja... ha fler tangenter att spela på... Friheten, säger terapeuten, yttrar sig i ett antal saker. En av dessa är att ”våga visa sig mer”, en annan att ”ha fler tangenter att spela på” (ombedd att precisera vad ”tangenterna” är

för något så säger han ”känslor”). Just detta att ”visa sig” är ett genomgående tema i alla intervjuerna. Andra ord och uttryck som används är att ”patienten... får syn på sig själv”, ”den dolda affekten” (Stelling); det talas också om PDT som ”ett undersökningsarbete” där man kan ”sätta sina hypoteser i provning” (Mikael).

”Sanning/äkthet” omtalas inte bara i positiva termer, som i talet om att ”visa sig”, utan impliceras också i talet om olika *hinder* för att visa sig. Sådana hinder utgörs av ”försvaren”. Dessa kan beskrivas som skydd mot ångest och framställs på ett något tvetydigt sätt, då de både antas vara en del av klientens person – det vill säga äkta – och samtidigt anses dölja djupare lager av klienten. En liknelse som två terapeuter använder i detta sammanhang är klienten som uppbyggd som en lök. De yttre lagren benämns inte explicit som försvar, men beskrivningen som ges av Kerstin avslöjar att det är just vad det handlar om. Dessa lager ”skyddar” nämligen klienten:

Kerstin: ”[D]et är som att skala lök, vet du... [mm]... en människa... och det är liksom de yttre skalorna är ju inte falska, de är ju där också... [mm]... sen finns det mer och mer och mer under, va... de yttersta skalorna skyddar ju hela tiden, det som kommer näst... skyddar skyddar skyddar, va... [mm]... så att det är... allting är ju på ett sätt äkta, va, kan man säga, men... de här skalorna gör också att insidan, den skyddas... men samtidigt blir den väldigt plågad, för den blir utestängd, va... [mm]... man kan säga så, på ett sätt, va... [ja, just det]... den blir inte... omhändertagen, eller så... [mm]... utan isolerad i stället... ja...

Även om de yttre lagrens falskhet förnekas (”de yttre skalorna är ju inte falska”), så innebär bruket av själva ordet ”falska” att modellen relateras till sanning/falskhet. Sett till kontexten skulle terapeutens kommentar rent av kunna läsas som att ”de yttre skalorna är ju inte [*helt*] falska”, eller att de ”är ju inte falska [i ordets traditionella mening]”. Samma sak kan sägas om den beslätade dikotomin äkthet/falskhet (”allting är ju på ett sätt äkta”).

Vad som särskilt tycks förutsätta en sanning här är dock förekomsten av en implicit hierarkisering av sanningen. Detta sker genom skiktningen av klienten i yttre/inre lager. Kerstin bygger denna hierarki på sårbarhet (”insidan, den *skyddas*”), men övriga terapeuter modifierar modellen: Gregor hänvisar till en kärna av kunskap (”vi *har* en... kärna av... av ett själv, som är... sårbart... och... alltså, inte ens vi *själva* vet ju vad det innehåller”) och Mikael, som också använder lökmetaforen, betonar lagrens status av information, något man ”ser”: ”för varenda *lager* som du tar av, så ser du någonting annat, va... och det är kanske det som händer också i... mötet med en... människa eller en patient...”.

Så här långt har det framgått hur sanning impliceras på flera vis. Även om den ende som nämner ordet ”sanning” utan att riktade frågor har använts är Klas, så är det tydligt att det handlar om just detta, då det talas om någonting – ”impulser”, ”känslor”, ”klienten” – som

kan ”blockeras”, ”döljas”, misstolkas (Stelling: ”det är nästan svårt att skilja på vad som är vad”) samt ”realitetstestas”.

Att ordet ”sanning” nämns så få gånger kan dock kräva en förklaring. En ledtråd ges av Gregor i form av en viktig distinktion. När han får en fråga om ”sanning” så korrigerar han uttrycket, och påpekar att det rör sig om ”en personlig sanning”. ”Sanning” är alltså tillämpligt inom PDT, men inte i sin traditionella, objektiva mening utan snarare i en personlig sådan. Att ordet ”sanning” riskerar att missförstås som ”objektiv sanning” torde alltså förklara dess sällsynthet. Detta ger även mening åt de skenbart paradoxala sanningshierarkier som redovisats ovan, som tycks implicera sanning/äkthet (klienten som en ”lök”, eventuellt med en ”kärna”) och samtidigt förneka lögn/falskhet (”allting är ju på ett sätt äkta”). Dessa förlorar sin motsägelsefullhet om den implicerade sanningen förstås som personlig, eller relativ i förhållande till klienten. Således är försvaren inte falska i objektiv mening, men de kan läsas som en avvikelse från en ”personlig sanning”.

Med detta sagt bör det påpekas att terapin att döma av terapeuternas svar inte bara förmår rymma en personlig sanning, utan också en ”objektiv” sådan. Denna kan bli aktuell på tal om klientens syn på världen, en syn som kan ”realitetstestas” (Mikael). Samtidigt är denna form av sanning inte central för PDT då den inte är knuten till terapins grundläggande teman (”den dolda affekten”, ”ångest” och ”försvar”, för att exemplifiera med den modell Stelling använder).

Sanning/äkthet i relation till PDT. Klas nämner sanning mer explicit än de övriga. Detta görs i svar på frågor om PDT i allmänhet. Enligt honom har PDT historiskt sett varit förknippat med en ideologisk strävan efter sanningen om sig själv.

Intervjuare: Är det någon annan... viktig sak du skulle vilja nämna?... princip, eller tankegång... som är viktig för... det psykodynamiska...

Klas: Ja... alltså ideologiskt... är det intressant, eftersom... den psykodynamiska psykoterapin, har ju haft ett kunskapsintresse... man har velat, så att säga... hitta sanningen om sig själv, eller komma till insikt om sig själv, eller... förstå sig själv...
[mm]...

Här talas det om ”kunskapsintresse”, att ”hitta sanningen om sig själv”, ”komma till insikt om sig själv” samt att ”förstå” sig själv. Denna strävan beskrivs som ”ideologisk”. Likheten med de ord och uttryck som citerats ovan (exempelvis ”ett undersökningsarbete” och ”patienten... får syn på sig själv”), verkar antyda att även om terapeuten talar i förflutet tempus så är han trogen en diskursiv konstruktion som löper tvärs över de olika terapeuternas beskrivningar. Klas talar öppet om den ideologiska bakgrunden till detta fenomen, medan de övriga snarare implicerar den. Han fortsätter dock med att säga att detta fokus på sanning och insikt har

kommit att betonas allt mindre, allt eftersom en ”terapeutisk funktion” har getts allt större plats. Denna terapeutiska funktion har från början utgjort en ”biefekt”:

Klas: och... det är ju ett... det är ju ett kunskapsintresse, kan man säga, va... sen har ju det från början... som en biefekt har det haft en terapeutisk funktion... men sen har ju då... psykoterapierna... åtminstone i modern tid, och särskilt i Sverige då... med legitimationen... så har det terapeutiska intresset tagit överhand... helt och hållet... så nu är det *bara* de psykoterapeutiska processerna som räknas... och där kan man väl säga att psykodynamisk psykoterapi fortfarande har kvar en del utav det här... kunskapsintresset att komma till *insikt*... oavsett om man är frisk eller sjuk

Terapeuten talar här om både ”psykoterapierna” och PDT. Om citatet verkar tyda på motstridiga intressen inom PDT så är det för att terapeuterna i och med ”legitimationerna” har tvingats svara mot nya krav, allt eftersom de blivit en del av ”psykoterapierna”. Inom PDT finns således fortfarande kvar ”en del utav det här... kunskapsintresset att komma till *insikt*... oavsett om man är frisk eller sjuk”, men samtidigt är det nu ”bara de psykoterapeutiska processerna som räknas”. Klas definierar inte exakt vad som åsyftas med ”det terapeutiska intresset” men förknippar detta med återanpassningen av klienten till samhället. Mer specifikt så för han ett resonemang om att PDT i sin ”fria form” har ”korrumpats” av bland annat ”socialstyrelse” och ”universitet” i takt med att den har blivit ”inte längre... en... emancipatorisk... frigörande verksamhet, utan en anpassande verksamhet... i statens tjänst”.

Här förbinds sanning och frihet med varandra, på så sätt att terapins frihet från samhällsliga inskränkningar ses som en förutsättning för att sanningen ska få möjlighet att komma fram i terapirummet. Gregor antyder något liknande. När han efter att ha nämnt ”frihet” ges en fråga om dennas sociala relevans, så gör han en koppling till terapirummet som en plats där ”yttrandefrihet” råder. Han säger: ”jag menar... terapiprojekt är ju också *yttrandefrihet*, va... alltså lika väl som det kan... vara väldigt viktigt att slå vakt om... i *samhället*... eller om det finns samhällen som *inte* har det... men i terapisituationen råder *full* yttrandefrihet...”.

Sammantaget visar sig PDT ha relevans för samhället inte bara som frihetsprojekt, utan också som ett sanningsprojekt. Kopplingen ser dock inte ut som så att PDT för med sig någon plikt att förändra samhället. Effekten på samhället är snarare sekundär, vilket torde ha framgått av citatet från Klas i avsnittet om frihet. Däremot kan samhället lägga olika hinder i vägen för psykoterapi, som exempelvis vårdpolitiska anpassningskrav eller inskränkningar av yttrandefriheten, vilket fungerar som begränsningar av sanningen. Dessa hinder tjänar per definition också som frihetshinder då friheten, så som den konstrueras inom PDT, också är en ”yttrandefrihet”.

Ansvar. I analysen visade sig ytterligare ett diskursivt objekt som inte eftersöktes aktivt till en början, men som visade sig viktigt för att förstå både frihet och sanning/äkthet. Detta objekt var ”ansvar”. I korthet tillskrivs varje människa enligt PDT-diskursen ett *ansvar* att vara sann/äkta. Detta innebär att man visar sig för om inte andra, så åtminstone sig själv – eller annorlunda uttryckt, att man strävar efter sanningen om sig själv – oavsett vilka begränsningar eller skönhetsfläckar som visar sig.

Answarets roll torde i viss mån ha framgått i föregående avsnitt, där Gregor säger att PDT gör att klienten ”känner sig *friare*... kan ta mer ställning, våga *visa* sig mer”. Ordet ”våga” implicerar terapin som en aktiv, rent av modig handling från klientens sida. Att ”visa sig” eller inte impliceras också som ett etiskt laddat val då det ena alternativet, att hålla sig dold, förkastas då det strider mot något djupt mänskligt (Gregor: ”vi vet egentligen alla, vad det är vi behöver... det är bara det att vi är så jävla rädda för och visa oss, va...”).

Ansvar nämns dock även explicit. I ett resonemang om frihet beskriver Gregor det som ett slags frihetens baksida. Friheten, påpekar han, är något som man har ”ett *ansvar*” för att ”förvalta”.

Gregor: det finns ju en annan aspekt av frihet som är, som har med ansvar och göra också, va... fri... alltså frihet kan ju vara jobbigt, va... det det är bättre någon annan bestämmer, eller nä, det vet inte jag, eller... ja, den typen av ofrihet då... men att faktiskt... vad ska man säga... ja, det är ett ansvar, att förvalta sin frihet... och det kan ju finnas yttringar av frihet som... som... så att säga inte bär ansvar... frihet på andras bekostnad, så att säga, va...

Ansvar beskrivs här som kopplat till frihet på två sätt. För det första kan frihet i sig ”ju vara jobbigt”, vilket kan få en att tänka att ”det är bättre någon annan bestämmer”. För det andra så finns det frihet utan ansvar, som i stort jämföras med ”frihet på andras *bekostnad*”. I bägge fallen implicerar friheten ett ansvar: i det första fallet gentemot en själv och i det andra fallet (åtminstone huvudsakligen) gentemot andra.

Gregor beskriver ytterligare ansvaret man har mot sig själv. Om detta nyss sades handla om att inte blunda för den frihet man besitter, så sägs det nu handla om att inte blunda för de *hinder* som föreligger för, eller har präglat en själv. Kontexten för citatet nedan är att PDT enligt terapeuten ibland anklagas för att ”skylla på föräldrarna”, en kritik han dock nyanserar.

Gregor: det är klart man kan lägga mycket ansvar på icke fungerande föräldrar... och hade det inte varit så här, och så vidare, va... men man har ändå ett ansvar... vilket ju kan vara rätt smärtsamt... för... hur man har... behövt ta hand om det här själv... man har ett ansvar för att man faktiskt kan... utvecklas ändå... ja... sorg, man har ett ansvar för att sörja... man har ett ansvar för att man faktiskt är rasande...

Citatet kan relateras till de två citaten i avsnittet om frihet, där samma terapeut talar om att bedriva terapi med någon som sitter i fängelse, och där Kerstin säger att ojämlikheten kan ses som en ”ram”. I alla dessa citat är budskapet detsamma, nämligen att terapin är dömd att arbeta med det som *går* att arbeta med. Citatet ovan visar hur det diskursiva objektet ansvar relateras inte bara till objektet frihet (”man har ett ansvar för att man faktiskt kan... utvecklas ändå”) utan även till objektet sanning/äkthet (”man har ett ansvar för att man faktiskt är [...]).

Följaktligen så har klienten ett ansvar att inte blunda för sanningen, både om de (frihets)hinder och de utvecklingsmöjligheter som föreligger. Kerstin vidgar dock området för ansvaret ytterligare. Detta gör hon genom att betona vikten av att vara sann mot sig själv, mot den man verkligen är. Även om hon inte nämner ordet ”ansvar” så implicerar hon detta genom att tala i termer av imperativ (”jag ska”, ”jag [...] måste”) samt personliga värderingar (”uppriktig”, ”om jag inte känner att det är rätt”).

Kerstin: [J]ag [...] måste vara i *mig*, va... [mm]... jag ska alltid vara liksom uppriktig själv, va, det är inte *mot* mig själv i första hand det är inte säkert att jag säger varenda kän... jag säger absolut inte varenda känsla eller tanke jag har, va, men... jag kan inte... att bekräfta någon är en teknik *ja*, men jag gör det inte om jag inte känner att det är rätt, va, det är oerhört viktigt att vara i *sig*, så att säga... [aa just det]... så att jag inte bara följer något, liksom... någon *manual*... [mm] på det sättet... det måste vara integrerat i mig, liksom, hela tiden...

Ansvaret beskrivs här som ett inre krav, ett ”måste” som föreskriver ärlighet, det vill säga att vara ”uppriktig”, att ”vara i *sig*”, att inte bara följa ”någon *manual*” eller någonting som inte är ”integrerat i *mig*”. Vidare förknippas det inre kravet med en personlig moral: ”jag gör det inte om jag inte känner att det är rätt”. Det sistnämnda citatet visar även att terapeutens arbetssätt är underordnat kravet på äkthet.

Ytterligare en sorts ansvar framgår, nämligen det som terapeuten har gentemot klienten. Detta visar sig i några av kommentarerna till det fiktiva terapifall som presenterades i slutet av intervjun. Där beskrevs hur en terapeut, Jan, tvivlar på sin möjlighet att fullt förstå en klient som ter sig väldigt olik honom själv. Merparten av kommentarerna handlar om terapeuten, Jan. Bland annat föreslås att Jan kan ”*konsultera* med en *handledare*” (Mikael) för att förstå sin reaktion på klientens olikhet, svar som implicerar hans ansvar mot sig själv och sina begränsningar. Klas för dock även in klienten i resonemanget. Enligt honom förutsätts Jan vara tillgänglig för den hjälpsökande, samtidigt som det slutgiltiga beslutet om att använda sig av Jan läggs på klienten.

Klas: det är deras problem, va... att de inte riktigt... kan finna... ha förtroende... för *Jan* där, va... det är ett jätteproblem, och han får jobba hårt med det... och han kanske lyckas eller han kanske misslyckas, men han ska inte lägga det på sig själv, tycker inte

jag, va... [mm]... att han skulle vara... för han är fortfarande en resurs som hon kan utnyttja, va... och kan hon inte utnyttja honom... så får hon gå till någon annan... i så fall, som kanske passar bättre...

Att det gäller ansvar framgår av konstaterandet att Jan ”inte ska lägga det på sig själv”.

”Det” kan här utläsas just som ”ansvaret”. Jans ansvar kopplas till hans skyldighet gentemot klienten, vilket kort och gott går ut på att han bör vara ”en resurs som hon kan utnyttja”. Mer än så kan han uppenbarligen inte vara. Konstaterandet fungerar som ett överlämnande av ansvaret till klienten, som får bestämma sig för om hon kan utnyttja honom eller inte.

Slutligen bör det nämnas att terapeuten – vilket sägs i en annan kontext – inte bör bedriva psykoterapi om det inte är nödvändigt. Detta fastslås av Mikael i ett resonemang om eventuella omvärderingar av terapimålen: ”Alltså om jag tänker på ursprungliga formuleringen av målsättningen så när man är där så ska man faktiskt avsluta... det är inget... självändamål... att fortsätta med terapi... när man har uppnått det så ska man avsluta...”

Sammanfattningsvis så impliceras ansvar som centralt i PDT-diskursen. I huvudsak gäller det ett ansvar att vara sann/äkta, det vill säga vara trogen den man verkligen är. Detta omfattar både terapeut och klient. Det kan dock föreskriva något olika handlingar för de båda, vilket kommer att summeras i avsnittet om handlingsmöjligheter. En noggrannare titt på ansvaret att vara sann/äkta visar att det innebär ett flertal olika saker. Det innebär att man bör erkänna de hinder men också de utvecklingsmöjligheter som föreligger en, samt att man bör handla i enlighet med den man är. För terapeuten kan även utläsas ett ansvar att inte bedriva terapi om det inte är nödvändigt. Slutligen åläggs både terapeut och klient ett ansvar att uppfylla sina respektive delar i terapin: terapeuten ska vara tillgänglig för klienten (Klas: ”en resurs som hon kan utnyttja), medan det är upp till klienten att fatta det avgörande beslutet att använda sig av terapeuten eller ej (Klas: ”kan hon inte utnyttja honom... så får hon gå till någon annan”).

Subjektspositioner

Nedan visas hur ett par subjektspositioner framträder, nämligen ”sann” respektive ”falsk”. Bägge dessa impliceras av objektet sanning/äkthet. Tillsammans kan de ses som binära oppositioner men också som extremer, så att det är möjligt att anta en mängd positioner som befinner sig på en skala mellan dem. En liknelse för att förstå den här principen skulle kunna vara positionerna ”god” och ”ond”. Dessa öppnas upp av det diskursiva objektet ”moral”, samtidigt som människor inte behöver vara enbart goda eller enbart onda, utan kan befinna sig mitt emellan.

Sann/falsk. Förknippad med det diskursiva objektet sanning/äkthet är två subjektpositioner som definieras i relation till varandra: antingen kan man vara den man ”verkligt” är (”jag”), eller så är man inte det – det vill säga något man blivit ”tilldelad”. Distinktionen framgår nedan:

Kerstin: Så därför behövs liksom det känslomässiga, relationella samspelet *också* här, va... där jag måste ställa mig till förfogande, på något sätt, som terapeut och så, att... att... i någon mening ta emot den rollen som jag tilldelas ibland, va... men aldrig fullt alltså, inom mig måste jag ju liksom hela tiden... brottas med... vad känner jag nu, liksom... är det jag, eller är det någonting som tilldelas mig, va... alltså... det är ju min uppgift att ha koll på det här hela tiden... [mm]... det är min expertroll, så att säga... när jag blir, till exempel, höjd till skyarna... vilket kan vara väldigt smickrande, va... [mm]... i någon mening, men också... ofritt för mig.. [mm]... för då är jag inte den jag är...

De två sista raderna är intressanta. Här jämföras att inte vara sig själv, det vill säga att vara ”tilldelad”, med att vara ”ofri”. Med andra ord förutsätts en koppling mellan frihet och sanning/äkthet: att vara fri är att slippa den begränsning som en icke-autentisk position innebär.

Åtskillnaden mellan en tilldelad roll och att vara sig själv, leder till frågan om hur man urskiljer de bägge tillstånden. Denna fråga ställs omedelbart efter. Svaret visar att detta urskiljande inte är helt lätt eftersom det inte nödvändigtvis rör sig om antingen-eller, utan snarare om gränsfall:

Intervjuare: Men då tänker jag... alltså... med anledning av vad du pratar om, den här ömsesidigheten, att... det kan finnas tillfällen då *du* inte ser patienten som den... den är... [mm]... Hur... hur tänker du att du ser skillnaden mellan den... som den *är*... och som den *inte* är... hur märker du att du tagit miste?

Kerstin: Det brukar ta lite tid... tycker jag... och i och för sig... så... om man ser någonting som inte är den här personen så ser man ju någonting som den är... ändå... [mm]... det kan vara försvar du ser... hur du möter... den yttre... de yttre försvaren, så att säga... och man kan väl inte säga att de inte är den här människan, liksom... alltså, de är... de är ju också en del av en, men det... men de skyddar någonting... något annat... och de ställer också till det för den här människan, på något vis, va... men... men det är inte det du är ute efter riktigt, va?

Här framgår alltså att de två positionerna som ovan generaliserades till ”äkta” och ”falsk”, är två ytterligheter, och inte ska ses som de enda positionerna som står till förfogande. Detta framgår av informantens konstaterande, att ”om man ser någonting som inte är den här personen så ser man ju *någonting* som den är”. Det är alltså inte så att personen är helt falsk. Det är bara det att den kunde vara mer sann. Med andra ord rör det sig om gränsfall.

Kerstins påstående kan vid första hand tyckas innebära en paradox, att en person kan vara *någonting* och *inte* vara detta på samma gång. I själva sammanhanget, som gäller terapin

som utsträckt i tiden, så låter det sig dock läsas som en hänvisning till att positionen kan variera över tiden. Genom att träffa patienten många gånger kan man se vad som är avvikelser, och vad som är äkta. Kort sagt: ”det brukar ta lite tid”. Kerstin ombeds genast att utveckla detta:

Intervjuare: Jo... jag känner att... du säger att det tar lite *tid*...

Kerstin: Ja det tar tid... man blir ju lurad... ofta... det kan man ju vara, va... [mm]... alltså det är ett... psykodynamisk terapi tar tid... oftast, tycker jag, om man är väldigt fokuserad det finns ju speciella former, korttidsterapi, och så... [mm]... nu är man ju fokuserad... på ett speciellt sätt, men visst tar det *tid*...

Att se huruvida patientens position är äkta eller falsk, sägs det ovan, ”tar tid”. Detta betonas till den grad att ”ta tid” får beskriva PDT:s själva väsen. Visserligen, sägs det, finns olika former av korttidsterapi, men dessa är ”speciella former”.

Att urskilja de konkreta sammanhang där man förutsätts tala utifrån dessa bägge subjektspositioner är inte lätt, även om terapin uppenbarligen förknippas med den ”äkta” positionen. Vad som framgår är *att* dessa subjektspositioner finns, samt att det tar tid att urskilja den äkta positionen; det framgår inte hur man talar utifrån dem.

Handlingsmöjligheter

Enligt FDA, så som den utarbetats i det här fallet, kan handlingsmöjligheter härledas både från de diskursiva objekten och från subjektspositioner. De centrala diskursiva objekt som styr handlingsmöjligheterna här visar sig vara ”ansvar”, ”sanning/äkthet” samt ”tid”. Det sistnämnda har inte behandlats separat i analysen men ändå visat sig vara ett genomgående stabilt objekt i det tal som relaterar till sanning/äkthet, samt till distinktionerna mellan ”klassisk” PDT och korttidsformerna av denna.

Ansvarigt/oansvarigt handlande. De olika former av ansvar som illustrerats i motsvarande avsnitt, kan mer eller mindre direkt översättas till föreskrivna handlingssätt för terapeuten respektive klienten. Ansvaret för att vara sann mot sig själv, eller att vara äkta, kan därmed sägas implicera att man bör handla i linje med den man verkligen är (Kerstin: ”jag gör det inte om jag inte känner att det är rätt, va, det är oerhört viktigt att vara i *sig*”). För terapeuten nämns egenterapi och handledning som möjligheter för att utveckla sin självkänedom. Terapeuten förutsätts dock inte handla i alla situationer; denne bör inte bedriva psykoterapi när det inte är nödvändigt, samt överlämna det slutgiltiga beslutet om terapin till klienten. Inom PDT-diskursen kan dock en skenbar passivitet tillskrivas en bakomliggande agens. Vad terapeuten trots allt gör i dessa fall är att acceptera sina begränsningar och handla i enlighet med dem.

För klienten nämns inga specifika handlingsalternativ, utan dessa får läsas in i ansvaret att erkänna de utvecklingsmöjligheter och faktiska begränsningar som föreligger honom eller henne. Precis som i terapeutens fall kan klienten föreskrivas ett handlande i linje med sitt äkta själv. Samtidigt befinner sig klienten i terapin just för att erhålla sanningen om sig själv. I linje med detta så impliceras dennes handlande generellt som ett upplevande, eller ett undersökande.

Några exempel på ansvarsfullt handlande har nämnts, men inga exempel på oansvarigt handlande. Överlag så nämns inga sådana dåliga exempel, utan dessa får härledas från de handlingsmöjligheter som faktiskt nämns.

Att erhålla sanningen om klienten. Tidigare har visats hur objektet sanning/äkthet impliceras i terapeuternas tal. Samtidigt har ingenting sagts om hur denna sanning erhålles. Detta framgår dock också på olika håll i intervjuerna. En genomgång visar närmare bestämt på fyra olika sätt på vilket sanningen om klienten kan erhållas (dessa sätt torde gå att spåra i resultatet som det hittills beskrivits), framför allt av terapeuten men också av klienten själv.

Det första sättet som sanningen om klienten kan erhållas på är genom att klienten ”talar fritt” (Gregor). Den form av sanning som visar sig här är inte bara en rent neutral information, utan just en ”personlig sanning”, vilket framgår av en kommentar från Stelling om att ”när man talar får man syn på sig själv samtidigt”. Det andra sättet som sanningen kan erhållas på, och som återges av Mikael, är genom att terapeuten erbjuder en hypotes som klienten på olika sätt bekräftar. Denna bekräftelse kan ges antingen direkt eller indirekt, det vill säga genom klientens ”reaktion”, genom att samstämmig information kommer fram, eller – mer generellt – genom att klienten på sikt blir bättre. Det tredje sättet, också det återgett av Mikael, är genom att klienten uppvisar ”ett visst sätt att göra motstånd” i terapin. Det fjärde, slutligen, är genom att tid passerar i terapin. Detta innebär att terapeuten kan urskilja klienten från de vilseledande intryck som terapeuten utsätts för, intryck som kan utgöras av klientens försvar, men också rena missuppfattningar från terapeutens sida. Passerandet av tid kan enligt Mikael också visa att klienten mår bättre, vilket också fungerar som en bekräftelse (”hur personen *mår... på sikt...*”).

Att vänta in eller ej. Uttalanden från terapeuternas sida om att terapin ”tar tid” kan läsas som att PDT uppvärderar ett givet beteende, nämligen att *vänta in* sanningen om klienten. Även om ordet ”vänta” inte nämns av någon av de intervjuade så impliceras det av ordet ”tid”, i synnerhet när det sägs att ”det tar tid” att urskilja de mer äkta aspekterna av klienten från de mindre äkta. I avsnittet om sanna/falska subjekspositioner fastslogs just att klienten kan uppvisa mindre äkta sidor som – även om de i viss mån är sanna – kan ”lura”

terapeuten, åtminstone om denne inte tar tid på sig. Den tidigare återgivna replikväxlingen med Kerstin kan här vara värd att upprepa i illustrativt syfte.

Intervjuare: Men då tänker jag... alltså... med anledning av vad du pratar om, den här ömsesidigheten, att... det kan finnas tillfällen då *du* inte ser patienten som den... den är... [mm]... Hur... hur tänker du att du ser skillnaden mellan den... som den *är*... och som den *inte* är... hur märker du att du tagit miste?

Kerstin: Det brukar ta lite tid...

[...]

Intervjuare: Jo... jag känner att... du säger att det tar lite *tid*...

Kerstin: Ja det tar tid... man blir ju lurad... ofta... det kan man ju vara, va... [mm]... alltså det är ett... psykodynamisk terapi tar tid... oftast, tycker jag, om man är väldigt fokuserad det finns ju speciella former, korttidsterapi, och så... [mm]... nu är man ju fokuserad... på ett speciellt sätt, men visst tar det *tid*...

Vad terapeuten gör här är att implicera ett visst beteende från terapeutens sida, nämligen att ha tålamod och låta tiden gå i terapin ("psykodynamisk terapi tar tid"), eller – med ett approximativt ordval – att "vänta in" klienten. Visserligen behöver det inte innebära att terapeuten är passiv. Vad som föreskrivs är dock ett så pass allmänt bedrivande av terapi att det inte är nödvändigt att specificera någon särskild teknik för terapeuten. Vidare har denne även möjligheten att *fokusera* terapin ("om man är väldigt fokuserad") och göra den till en korttidsterapi, men detta gör terapin "speciell", det vill säga avvikande från den centrala fåran av PDT. Med andra ord nämns ett möjligt exempel på handling, samtidigt som handlingen sätts på undantag. Alltså är det fråga om en relativ passivitet från terapeutens sida, ett väntande inom ramen för den gängse terapeutiska aktiviteten.

I citatet ovan blir det även tydligt vad det är som inväntas. Detta framgår av den inledande frågan, som gäller hur terapeuten ser skillnad på vad klienten verkligen är respektive "*inte är*", det vill säga hur terapeuten undviker att "ta miste" på klienten. Svaret gäller alltså hur terapeuten urskiljer just den sanning/äkthet som har implicerats i tidigare avsnitt. Vad som väntas in är sanningen om klienten.

Diskurser

De diskurser som framträder i texten kan delas upp i två typer, de som kan särskiljas inom PDT-diskursen och de som utgör helt separata diskurser. Som Parker påpekar är diskurser "sets of meanings which constitutes objects" (Parker, 1992, s.8), vilket innebär att de

diskurser som redogörs för nedan har extrapolerats utifrån olika diskursiva objekt som återfunnits i texten. Vilka dessa objekt är kommer att framgå i respektive avsnitt.

En existentiell diskurs. Hittills har terapeuternas diskurs benämnts som en PDT-diskurs, med utgångspunkt i det centrala diskursiva objektet PDT. Dock har ett antal objekt dykt upp som förvisso sägs höra hemma inom PDT, men som ändå tycks peka mot en annan diskurs. Denna andra diskurs, kan det argumenteras, är en *existentiell* diskurs. Den är inte bara strukturerad kring objektet frihet – som inte bara blev synligt för att det eftersöktes, utan även för att det nämndes självmant av ett par terapeuter. Den är också strukturerad kring sanning/äkthet, ansvar och människan som en tidslig varelse, det vill säga någon som synliggörs genom blotta tidens gång.

Mikael hänvisar vid ett tillfälle öppet till ”det existentiella perspektivet”, och dess betydelse för PDT. Han säger då att detta alltid har existerat sida vid sida med PDT, ibland mer integrerat och ibland mindre:

Mikael: psykodynamisk teori så alltså... det... det har funnits *olika* skolor alltså psykodynamiskt är *så pass*... så pass rik och... det finns hur många skolor och strömningar som helst... [mm]... och så det existentiella perspektivet har alltid funnits... bredvid det psykodynamiska ibland har det varit integrerat ibland har det gått sin egen väg...

Mikael fortsätter att resonera kring det existentiella perspektivets roll för PDT. Han knyter då samman perspektivet med terapeutens arbete med ”de viktigaste teman i livet”, och de kriser som är förbundna med dessa teman:

Mikael: det existentiella perspektivet, att tänka kring... de viktigaste teman i livet... livets mening, döden, övergångar i livet, att bli vuxen, att bli kär, att bilda familj... att ingå i relationer, att avsluta relationer... de har *alltid* funnits i och för sig... men att jobba explicit med dem det tror jag liksom, det har... ganska mycket med temat *kriser* i livet och göra... [mm]...

Gregor lägger ytterligare en dimension till vad det existentiella perspektivet vill innebära. I hans redogörelse så är det fokus på ”upplevelsen”, och det ”fenomenologiska”, som utgör den gemensamma nämnaren för PDT och existentiell terapi:

Gregor: existentiella psykoterapin innehåller ju en hel del av det, va... det här att man försöker vara *fenomenologisk*, va... *inte* det narrativa... alltså *innehållet* i historien, och *bla bla* och berättelsen och så, va... alltså det finns ju *också*, men... det *fenomenologiska*, alltså vad vad vad, är det för *upplevelser*... vad är det vi *upplever*...

Sammantaget så impliceras inte bara en existentiell diskurs, utan denna diskurs kommenteras också öppet av terapeuterna. Den existentiella diskursen konstrueras som mer eller mindre integrerad i PDT, och som fokuserande på ”de viktigaste teman i livet”, de ”kriser” som är förbundna med dessa, samt med den ”fenomenologiskt” präglade ”upplevelsen”.

Två varianter av PDT. Det är notervärt att de intervjuade inte alltid talar om PDT som ett enhetligt fält. Exempelvis gör några av dem en åtskillnad mellan en ”klassisk” variant av PDT, som ligger relativt nära Freud, och en samtida variant. Även om det skildrade (samtida) arbetssättet inte alltid kontrasteras mot en klassisk variant så beskrivs det av samtliga terapeuter som under utveckling. Närmare bestämt så framträder två överlappande men ändå specifika utvecklingsspår. Det första utgörs en dragning mot vetenskaplighet och krav på evidens, medan det andra beskrivs som en framväxt av ett flertal former av korttidsterapi.

Mikael nämner de framväxande kraven på vetenskaplig evidens som någonting positivt. Han beskriver sig själv som arbetandes ”integrativt”, stundtals även med kognitiva metoder: (”det är helt andra *tider*, och helt andra *sätt* att tänka kring psykoterapi... man har öppnat dörrarna för undersökning och *insyn*... [mm]... och krav på *evidens*”).

Vad gäller de nyare korttidsterapierna så kontrasteras de av både Stelling och Klas mot en ”klassisk” långtidsterapi. Dessa bägge terapivarianter kan betraktas som två diskursiva objekt, som definieras i relation till varandra. Nedan citeras ett stycke där skillnaden mellan de bägge objekten beskrivs:

Stelling: Jag tänker bara, en sådan... viktig *hörnsten*, i den dynamiska terapin är ju *överföring och motöverföring*... [mm]... och man kan säga att i, i det liksom, i den *klassiska* psykoanalysen, där var ju målet egentligen att skapa en *överföringsneuros*... så terapeuten förhåller sig ganska avvaktande eller väntar in, liksom, att överföringsneurosen växer sig starkare och starkare... och skillnaden inom korttidsformerna, mer... det är väl så att man väntar inte på att den ska växa sig stark, utan att man tar tag i det direkt, liksom... alltså, man går nästan lite före, man frågar klienten hela tiden om vilka föreställningar eller känslor de får för terapeuten... [mm]...

Här förknippas den ”klassiska psykoanalysen” med att ta längre tid. Terapeuten, heter det, ”förhåller sig ganska avvaktande”. Den klassiska terapeuten ”väntar in”. I stycket nedan kommer det att framgå att det diskursiva objektet har förskjutits något, och kommit att bli ”de här längre dynamiska terapierna”. Det här kan ses som att de längre psykodynamiska terapierna av idag för vidare element från den klassiska varianten. Korttidsterapeuten, å andra sidan ”väntar inte” utan ”tar tag i det direkt”. ”Det” innebär här vad klienten tänker och känner kring terapeuten.

Terapeuten fortsätter med att prata om förutsättningarna för de bägge varianterna, det vill säga när det passar med den klassiska metoden och när korttidsterapi kan passa bättre. De båda metoderna, visar det sig, är behäftade med sina respektive för- och nackdelar:

Intervjuare: Är det något som *du* gör då?

Stelling: Jag tror... för att man kan säga så här att en kritik som de här korttidsformerna, mot de här längre dynamiska terapierna, det har varit att ibland kanske det tar för långt tid, alltså man sitter och friassocierar eller symboliserar eller berättar om... om allting... och det... och och man kan... mycket av det kanske är *undvikande* av det man... det som är det viktiga att göra tillsammans, liksom... [mm]... så de här... de här korttidsterapierna har ju på ett ganska övertygande vis visat att, om man går in och till exempel... tar tag i försvaren ganska stenhårt från början... så kan man få snabba resultat... [mm]... och det tycker jag är inspirerande...

Här säger terapeuten att de längre dynamiska terapierna har kritiserats för att ta *för* lång tid.

Det finns någonting, antyds det, som det är viktigt att göra tillsammans. Korttidsterapi kan ge snabba resultat. Korttidsterapi, sägs det vidare, innebär en relativt stor bestämdhet: terapeuten ”tar tag”, ”stenhårt från början”.

Sammanlänkningsen av korttidsterapi med bestämdhet, och av långtidsterapi med avvaktande, är viktigt, då det på ett indirekt vis relaterar de bägge objekten till det centrala objektet ”sanning/äkthet”. Sambandet är inte uppenbart än så länge, men kan anas. Man kan nämligen anta att en terapeut är ”bestämd” i den mån han eller hon vet någonting, känner sig säker på något, respektive är ”avvaktande” i den mån han eller hon inte vet *än*. I stycket som följer klargörs det här sambandet.

Stelling: sen tror jag kanske inte att man kan... ha *alla* tillstånd... om du till exempel har... om du har väldigt osäker identitet, eller sådär, va... så att du faktiskt inte vet vem du själv är eller vad du själv känner riktigt, då då... då tror jag att det är ganska svårt att liksom gå in och attackera försvaren sådär, va... man kan bli... alltså man kan få psykotiska upplevelser... bli väldigt osäker, eller...

Här görs logiken bakom vilken metod man bör välja – ”klassisk” eller ”korttidsform” – relativt explicit. Om klienten har en ”väldigt osäker identitet”, och ”inte vet vem [han eller hon] är” eller vad [han eller hon] känner”, då kan det vara svårt att attackera försvaren eftersom osäkerheten förvärras, kanske så pass mycket att klienten får ”psykotiska upplevelser”. Här relateras valet till hur manifest sanningen om klienten är för klienten själv.

Teorier inom PDT. Den vanligaste teoretiska referensen är, föga förvånande, Freud. Hänvisningarna till Freud skiljer sig mycket åt hos olika terapeuter, men en genomgående trend är att han förknippas dels med själva essensen i PDT, och dels med den ”klassiska” psykoanalysen som sägs avvika något från dagens terapiform (exempelvis genom att betona ”insikt” snarare än mående).

Stelling nämner den psykodynamiske teoretikern David Malans terapimodeller som en ”hörnsten” i hans egen praktik. Han går vidare med att beskriva Malans så kallade ”konflikttriangel”, som beskriver hur patienten får en ”impuls”, som väcker ”ångest” och sedermera ”försvar”. Dessa härleder han från Freud: ”Alltså *trianglarna* är ju väldigt

psykodynamiska, kan man säga... konflikttriangeln och persontriangeln... [mm]... de... de är ju, liksom, *Freud* kanske som är grunden till dem, på något sätt, va... [mm]... med hans teorier om *ångest* och *försvar*, och såna saker”. Stelling nämner även Malans ”persontriangel”, som han inte beskriver närmare. Klas nämner ”överföringen” som en central del av PDT.

Ytterligare en teoretisk kommentar görs av Gregor, när han nämner Winnicotts betydelse för samtida PDT. Han kontrasterar samtidigt den ringa uppmärksamhet som ges Winnicotts i det publika samtalet, mot den överdrivna uppmärksamhet som ges Freud:

Gregor: [A]lla... skyddar vi oss, så, för att vi *har* en... kärna av... av ett själv, som är... sårbart... och... alltså, inte ens vi *själva* vet ju vad det innehåller (skrattar)... alltså det där riktigt... genuina... sanna... han *Winnicott*... femtio sextioalet... [mm]... han har ju varit en stor inspiratör, *det är han sa*... det är ingen som refererar till Winnicott, egentligen, när det gäller det här, vad ska man säga... publika samtalet... då, då pratas det ju om *Freud*, liksom... man hänvisar till Freud... alltså de som inte kan, de hänvisar till Freud, och så... och så (skrattar)... så vi liksom skakar på huvudet åt alltihopa, men... men där... det Winnicott talade om, och skrev om, det är... det besannas ju... mer och mer, va... man talar om det sanna självet, man talar om betydelsen av lek... fantasi... han talde om... om... betydelsen av, alltså... terapeutisk *hållning*... och där bröt han ju mot den... mer, vad ska man säga, ortodoxa analytiska, *observerande hållningen*...

Andra diskurser. En rad andra diskurser än PDT förekommer. Alla de intervjuade stöder sig någon gång på andra terapeutiska modeller när de ska beskriva vad det innebär att arbeta enligt PDT. Sammantaget så nämns beteendeterapi, existentiell terapi, KBT samt kognitiv terapi. Den sistnämnda skiljer sig från de övriga då den inte enbart används för att beskriva vad man gör i terapin (Mikael), utan också vad man gör *mindre* av (Kerstin). För att sammanfatta så framstår PDT-diskursen i hög grad som en reflexiv diskurs, förenlig med ett flertal andra diskurser.

Om reflexiviteten här jämföras med att anknyta till andra diskurser, så beskrivs PDT:s relation till dessa diskurser på olika sätt av de olika terapeuterna. Allt som allt återfanns tre olika sätt på vilket andra diskurser hänvisades till. Dessa tre sätt var: som element i en integrativ (eller eklektisk) hållning, som något som alltid funnits inom PDT samt som nya landvinningar inom PDT. Dessa kommer att beskrivas nedan.

Den integrativa hållningen representerades av Mikael, och innebär att terapeuter i allmänhet utgår från klientens problematik och använder de metoder som gagnar denne. Till exempel nämner Mikael att han kan använda sig av kognitiva metoder om klienten har svårt med sömnen. Han gör en åtskillnad mellan att arbeta ”eklektiskt”, där man ”plockar på sig” metoder, och ett ”integrativt” arbetssätt där man är medveten om vilken ”grund” man står på. Han klargör inte fullt hur dessa arbetssätt förhåller sig till honom själv men fastslår att PDT

för honom själv utgör just ”en grund” i arbetet, samt att det är viktigt att inte låsa sig i de olika teorierna utan sätta klientens behov i centrum.

Den andra varianten av reflexivitet representeras av Mikael och Klas, och innebär att ett diskursivt objekt hemmahörande i en främmande diskurs – exempelvis kognitiva metoder, som i fallet ovan – beskrivs som något som man alltid har gjort inom PDT. Således säger Mikael att ”kognitiva metoder har *alltid* funnits inom psykodynamisk psykoterapi utan att man har *benämnt* det explicit”. På liknande vis sätt säger Klas om ”mindfulnessmetoder”, att ”*ja... men det är ju det man har gjort hela tiden i psykodynamisk psykoterapi*”.

Den tredje varianten av reflexivitet representeras av Stelling som beskriver PDT som en terapibildning i utveckling, och som därigenom kommer i beröring med andra idétraditioner. Exempelvis säger han att ”det har ju kommit *massa nya* terapiformer nu, va... alltså ångestprovocerande korttidsterapi, och ångestregulerande och... affektfokuserat och mentaliseringsbaserad och... allt sånt där, va...”. Dessa former, säger han, ”blandar ju lite hej vilt, liksom, från olika idétraditioner”, men han klassar dem ändå som tillhörande ”det psykodynamiska”. ”[A]ffektfokuserat”, säger han senare, ”[...] använder ju till exempel ganska tydligt *beteendeterapeutiska* tekniker”. Sammanfattningsvis kan det fastslås att det är sällan som alternativa terapiinriktningar formuleras som inkompatibla eller felaktiga av terapeuterna. Snarare så betonas vikten av att som terapeut anlägga ett brett perspektiv.

Kommentarer om intervju och språk

Flera av de intervjuade faller stundtals kommentarer om själva intervjuprocessen eller, mer allmänt, om hur PDT förhåller sig till språket. Målet i detta avsnitt är inte att ge en uttömmande beskrivning av dessa kommentarer, utan snarare att ge några representativa exempel som kan tjäna som underlag till en diskussion i följande avsnitt. Tre typer av kommentarer kan urskiljas, och redovisas nedan.

Den första typen av kommentar gäller själva upplevelsen att delta i en intervju. Exempelvis säger Kerstin: ”Det som jag tänker på när jag sitter och hör mig *själv* prata, är att det låter så, att det... jag är inte säker på att det låter så för dig, men jag tycker själv att det låter väldigt *tekniskt*”. Anmärkningen tycks visa på en medvetenhet om intervjuformens oförmåga att spegla terapeutens upplevelse i sin helhet.

Den andra typen av kommentarer syftar direkt till själva frågorna. I följande replikskifte påpekar till exempel Kerstin att frågorna känns ”vida”:

Intervjuare: Mm... Jag tänker mer på den här... relationen skulle du vilja säga något mer om den här relationen, hur skulle du beskriva den... du har talat om en *relation*...

och talat om *utforskande* också... [mm]... har du några fler tankar kring... vad det kan innebära?

Kerstin: Aa... du har så *vida* frågor [mm] så jag kan inte [mm] svårt att...

Intervjuare: Mm... nej, det det... vi... [ja] får gå vidare... [ja]... Detta påpekande verkar uttrycka en frustration över att frågan är formulerad på ett sätt som gör den svår att besvara. Det kan dock även ses som en frustration över att de förväntade ledtrådarna om att frågan är avslutad inte har getts. Gregor kommenterar frågor på ett annat vis, när han i svaret hänvisar till intervjuarens avsikt med frågan ("jag vet inte om det riktigt är det du menar med *roll*"). Därmed antyder han att frågorna kanske inte alltid var så lättolkade som intervjuaren trodde.

Den tredje typen av kommentarer gällde inte intervjun direkt. Snarare implicerade de att PDT-praktiken är svår att fånga i verbala, rationella beskrivningar. På en fråga om begreppet "sanning" svarar Gregor att "den *äkta* sanningen, så att säga... den den är... den är egentligen nog inte verbaliserbar". Intervjun med Stelling verkar antyda något liknande. När denne beskriver det terapeutiska arbetet, så fäster han vikt vid den icke-verbala kommunikationen:

Intervjuare: Vad... vad innebär det för dig... psykodynamisk terapeut... i arbetet?

Stelling: Att, alltså... det innebär... för mig att, man alltid är rätt fokuserad på *relationen*... och kanske också på att... inte bara liksom sådär vad som sägs, utan också mycket av *hur* det sägs... så hela sammanhanget på något sätt att man... försöker och vara uppmärksam både i sig *själv*, vad som väcks i en själv, och allt som man kan tolka i den *andra*, liksom, i... hur man använder orden... och tonalitet, och... allt det här med kroppsspråk, och ögonkontakt, och... alltså att, människan kommunicerar på många olika kanaler...

I arbetet med klienten, säger han vidare, bör man fråga sig: "hur *känns* det för mig som terapeut att *sitta* med just den här klienten". När han beskriver osjälvständiga personers närvaro i terapirummet, så uttrycker han det som att "de kan... kännas lite mer som *gas*, nästan... det är som... det finns ingen riktig *fasthet* i det, och så eller... [mm]...". Här tycks språkets otillräcklighet visa sig också i själva intervjun. Sammantaget ger dessa kommentarer utrymme för en kritik av intervjuformen, men också av den diskursanalytiska metoden.

Sammanfattning av resultat

Analysen visar att frihet som diskursivt objekt är svårt att förstå enbart för sig, eftersom det är nära sammanlänkat med ytterligare två objekt. Lämpligare vore därför att tala om tre diskursiva objekt som är urskiljbara var för sig, men som samtidigt tenderar att glida samman;

dessa är frihet, sanning/äkthet samt ansvar. En övergripande beskrivning av dem ges nedan. Implicerade subjektspositioner och handlingsmöjligheter nämns också, under respektive objekt.

Frihet. *Friheten* förstås i subjektiva termer, som i en frihet att ”uppleva” eller en ”känslornas frihet”. Som sådan är den inte fastställd på förhand utan definieras mot en ”ram” av opåverkbara förhållanden. Inget sägs dock om hur denna ram kan urskiljas. PDT impliceras kunna ha sekundära effekter på samhället så att detta blir friare, men detta förutsätts inte vara PDT:s huvudsakliga syfte. Snarare är terapeutens uppgift att hålla sig till vad som sker i terapirummet.

Sanning/äkthet. *Sanningen/äktheten* impliceras i och med att man förutsätts ha en relativ essens – en ”kärna”, eller åtminstone att man är skiktad i inre/ytte lager – samtidigt som man kan missta sig på denna essens. Den sanning som förutsätts är ”personlig” snarare än objektiv, och därför handlar det inte om att klienten uppvisar ”falska” sidor i terapin; dock kan dessa sidor rangordnas som mer eller mindre sanna, mer eller mindre äkta. Utifrån dessa distinktioner kan två subjektspositioner härledas, en sann och en falsk. Dessa bägge positioner utgör extremer som verkligheten kan mätas efter; något konkret vis att uppnå dem på nämns dock inte.

Sammantaget kan fyra handlingsmöjligheter urskiljas genom vilka terapeuten kan erhålla denna typ av sanning: 1) att låta klienten tala fritt, 2) att antyda en hypotes som mer eller mindre direkt bekräftas av klienten, 3) att antyda en hypotes som klienten gör motstånd mot på ”ett visst sätt”, 4) att vänta in sanningen, försäkrad om att klientens sanna/äkta sidor kommer att visa sig med tidens gång.

Ansvar. *Ansvar* impliceras av att sanningen/äktheten inte framställs i neutrala termer, utan snarare i termer av värdering och plikt. Man har således ett ansvar att vara äkta/sann, det vill säga att vara trogen den man är. Rent konkret innebär detta att man bör handla i linje med den man verkligen är. Till ansvaret för att vara äkta/sann hör även att erkänna de möjligheter men också de oöverkomliga hinder som föreligger en. Terapeut och klient har slutligen något olika ansvar för att uppfylla sina respektive delar av den terapeutiska överrenskommelsen. För terapeuten innebär detta flera saker: att inte bedriva psykoterapi om det inte är nödvändigt, att vara äkta och inte använda en terapeutisk metod om det strider mot detta krav, samt att erkänna sina begränsningar och överlämna det slutgiltiga beslutet om terapin till den presumtive klienten. Det sistnämnda kan ses som ett överlämnande av det slutgiltiga ansvaret för psykoterapin till klienten. Terapeutens erkännande av sina egna begränsningar kan ses som en handling i sig.

Diskurser. En rad övriga diskurser tangeras förutom PDT-diskursen, som exempelvis en beteendeterapi och existentiell psykoterapi. Den *existentiella psykoterapin* sägs vara mer eller mindre integrerad i PDT, och beskrivs på två sätt: som ett fokus på naturliga, krisdrabbade övergångsfaser i livet, samt som ett ”fenomenologiskt” fokus, det vill säga som ett fokus på upplevelser. Exakt vad som skiljer PDT och existentiell psykoterapi åt specificeras dock inte. En inre differentiering av PDT-diskursen framgår även genom att de intervjuade hänvisar till olika teoretiker, samt genom att de gör en åtskillnad inom PDT-fältet. Åtskillnaden gäller mellan ”klassisk” PDT, som tar längre tid och betonar personlig insikt som mål, och diverse nyare korttidsformer av PDT. Teoretiker som betonas explicit i olika sammanhang är Freud, Malan samt Winnicott. Överlag så framstår PDT som mottagligt för andra diskurser.

Diskussion

Enligt socialkonstruktionistisk teori är vetenskapliga fakta konstruerade och kontextbundna. Därför kan det vara svårt att dela upp arbetet i ett ”resultat” som förutsätts vara entydigt, och en ”diskussion” som kontextualiserar resultatet; denna problematisering krävs redan från början. Detta är en anledning till att resultatavsnittet har krävt en hel del utrymme. Samtidigt är det också anledningen till att det följande diskussionsavsnittet ter sig mindre omfattande, då en del av kontextualiseringsbördan har kommit att tidigareläggas.

Friheten som subjektiv

Som framgått av analysen så konstrueras frihet som förenat med PDT:s syfte. Detta hänger ihop med hur terapin i sin helhet konstrueras, nämligen som en process där det fria uttrycket – närmare bestämt klientens förmåga att ”tala fritt” – upprättas i samband med att klienten överkommer sina inre blockeringar. Friheten förstås alltså i subjektiva, psykologiska termer snarare än i materiella och sociala; det handlar om en frihet att uttrycka sig, men också att ”uppleva” och ”förhålla sig”, som man inte *behöver* sprida sig till resten av världen i social eller materiell bemärkelse. Vad som ska befrias, skulle man kunna hävda, är impulsen eller den spontana gesten, konstruerad som en *sanning*, snarare än individen eller samhällsmedborgaren.

Därmed kan man säga att friheten är något av ett underordnat mål i terapin. Snarare tycks det mer övergripande målet vara sanning/äkthet, det vill säga att klienten ska visa sig så

som han eller hon verkligen ”är”, både för sig själv och för psykoterapeuten. Denna process konstrueras dock i sin tur som en frigörelse.

Existentiell diskurs

Analysen tyder på att friheten, så som den konstrueras i PDT-diskursen, inte kan förstås helt för sig, utan måste betraktas som nära förbunden med ytterligare ett antal konstruktioner. Två av dessa är sanning/äkhet, som nämndes ovan, samt ansvar. Sådana begrepp, skulle man kunna hävda, ligger nära en existentiell diskurs. Den existentiella psykoterapin har beskrivits som fokuserande på de inre konflikter som är förknippade med livets grundvillkor; till dessa villkor hör den frihet – men också det ansvar – som varje individ har att välja hur han eller hon vill leva sitt liv (Yalom, 1980). Därmed väcks frågan huruvida de intervjuade terapeuterna på ett mer genomgripande plan har stött sig på en existentiell diskurs. Frågan är särskilt relevant med tanke på terapeuten Mikael's beskrivning att ”det *existentiella perspektivet* har *alltid* funnits... *bredvid* det psykodynamiska ibland har det varit integrerat ibland har det gått sin egen väg”. Detta kan också få en att undra huruvida någon klar gränslinje kan dras mellan dessa diskurser, och hur förhållandet mellan dem i så fall ser ut.

Det har påpekats att den psykoanalytiska och den existentialistiska terapin har en hel del likheter med varandra, men att en skillnad utgörs av att den förstnämnda utgår från klientens förflutna, medan den sistnämnda riktar in sig på nuet och framtiden (Yalom, 1980, s.10-11). Skillnaden skulle kunna tillämpas också här. Förvisso ligger betonandet av frihet, sanning och ansvar nära den existentiella terapin. Å andra sidan är den sanning som de intervjuade terapeuterna förutsätter knappast någon existentiell sanning: det handlar inte huvudsakligen om att klienten ska acceptera livets ändlighet, eller att denne liksom varje människa är dömd att fatta existentiella val. En sådan syn, kan man hävda, erhåller ökad relevans vid projicerandet av klienten mot framtiden – vilket, skulle man kunna hävda, är motsatsen till vad som görs inom PDT. Denna diskurs tycks snarare projicera klienten mot det förflutna, vare sig det gäller barndomen eller den gångna terapin. Detta förflutna konstrueras vidare som en form av sanning.

PDT som en konserverande kraft

I den studerade diskursen framställs vad som skulle kunna kallas för reella hinder som en ”ram” för klienten. Detta framgår av två av de intervjuade terapeuternas resonemang: Gregor spekulerar kring det hypotetiska exemplet att bedriva terapi med någon som sitter i fängelse, och Kerstin talar om hur terapeuten bör förhålla sig till ojämlikheten i den terapeutiska

relationen. Av deras resonemang framgår att när en ojämlikhet bedöms som ofrånkomlig, så siktar terapeuten in sig på klientens ”förhållningssätt” till denna, snarare än att söka ändra på missförhållandet. Detta sker inte så mycket genom ett medvetet ställningstagande av terapeuten, som det impliceras i själva ”ram”-konceptet. Detta kan dock ses som problematiskt. Ingenstans i den studerade PDT-diskursen framgår nämligen begrepp för att urskilja huruvida ett missförhållande är ofrånkomligt eller ej. Lika lite framgår begrepp för maktförhållanden i allmänhet (även om möjligheten måste beaktas att de hade visat sig vid närmare efterfrågningar). Denna språkliga blindhet, kan man argumentera, öppnar upp för ett godtycke i terapin om hur man ska förhålla sig till ojämlikhet. Hypotetiskt sett skulle en psykoterapeut kunna uppfatta klientens problem som ofrånkomliga, medan en annan skulle kunna se dem som möjliga att påverka. I förlängningen skulle den förstnämnde fokusera på klientens *upplevelse* av problemen, speciellt i deras status av orubblighet, medan den sistnämnde skulle fokusera på konkreta möjligheter till *förändring*.

Frånvaron av maktbegrepp skulle kunna ses som knuten till en vidare problematik. Vad det handlar om är konstruktionen av sanningen som ”personlig”, snarare än som objektiv, allmängiltig eller konstruerad. Denna ”personliga sanning” jämför i princip sanningen med klienten själv. Ett av terapins mål blir således att få syn på klienten så som denne verkligen *är*, bortom alla tillfälligheter eller försvar; att skilja dennes äkta skepnader från de mindre äkta. Detta förutsätts ta tid. En av terapeutens centrala strategier blir att helt enkelt låta tiden gå i terapin, kort sagt att vänta. Vidare så framställs väntandet inte som ett strategiskt val för terapeuten, utan snarare som en realitet som denne bara har att acceptera (”psykodynamisk terapi *tar* tid”, som Kerstin säger). I varje fall gäller detta de fall då sanningen ter sig komplex, det vill säga då terapeuten är medveten om risken för att missta sken för verklighet. Den uppenbara risken med detta väntande är att det bevarar status quo.

Sammanfattningsvis så är det inte bara svårigheten att klassificera maktförhållanden som ofrånkomliga eller ej, att avgöra om de utgör en ”ram” eller ett innehåll, som utgör ett problem. Konstruktionen av terapin som tidskrävande, och av sanningen som något som ”tar tid” att urskilja, riskerar att göra terapin till en konserverande kraft i klientens liv. Att vänta och se huruvida det ligger inom klientens förmåga att överkomma en viss begränsning, torde endast med svårighet leda till förändring.

Bilden av en personlig sanning skulle förvisso kunna kompliceras. Vid ett tillfälle nämns att klientens föreställningar kan realitetstestas, vilket tyder på att sanningen kan bedömas efter objektiva kriterier. Vid ett annat tillfälle nämns möjligheten för terapeuten att vara mer konfrontativ, vilket verkar tyda på att terapeuten inte alls väntar in sanningen.

Samtidigt kan dock dessa konstruktioner knappast ses som centrala. Realitetstestningen rör framför allt klientens föreställningar, inte klienten i sig; konfrontation, å andra sidan, hör hemma inom korttidsterapiformerna och förutsätter att klienten har en stabil identitet. Sammantaget kan man säga att även om både realitetstestning och konfrontation utgör möjligheter inom PDT, så konstrueras de som avvikelser från en tradition.

En reflexiv diskurs?

Av vad som har framgått hittills så kan PDT-diskursen te sig begränsad och tillåtande på samma gång. Sålunda har det visat sig att även om terapeuten företrädesvis bör hålla sig till vad som sker inom terapirummet, så kan utvecklingar göras bortom detta; även om sanningen är ”personlig” så kan det också bli tal om realitetstestning; även om terapin tar tid så finns det olika former av korttidsterapi. Med andra ord framställs diskursen som enhetlig, men möjliggör samtidigt en rad avvikelser från vad som impliceras som terapins mittfåra. Detta kan sägas bero på att PDT-diskursen är *reflexiv*, det vill säga att den är väl förenlig med en rad andra diskurser. Spår återfinns exempelvis av en existentiell men också av en beteendeterapeutisk diskurs.

Närvaron av sådana stöddiskurser kan förstås på två diametralt olika sätt. Å ena sidan kan de, som nämnts, jämföras med reflexivitet. I den mån som denna reflexivitet i sin tur jämföras med ett kritiskt förhållningssätt, så innebär den något positivt, ett bejakande av terapins komplexitet. Å andra sidan skulle de också kunna ses som uttryck för motsatsen: en legitimitetssträvan eller ett blint rättfärdigande. Detta skulle kunna vara fallet om exempelvis begreppet ”exponering” – härrörande från en beteendeterapeutisk diskurs – används av en av informanterna bara för att, vid närmare granskning, visa sig vara ointegrerat, snarast att likna vid kosmetika. I värsta fall kan ett sådant begrepp tjäna till att legitimera ett okänsligt bemötande av klienten.

Vad som verkligen är fallet är inte helt lätt att utröna med hjälp av FDA som metod. Parker (1992) ger några exempel på hur det skulle kunna gå till. En möjlighet, hävdar han, skulle kunna vara att studera hur relationen mellan de olika diskurserna ser ut. De utförda intervjuerna talar dock mot entydiga svar på hur PDT-diskursen relateras till andra diskurser, då tre olika exempel av detta kunde påvisas (den främmande diskursen som något som alltid funnits inom PDT; som ett nytt tillskott i en expanderande diskurs; som element inom en eklektisk/integrativ hållning). En annan möjlighet, enligt Parker, skulle kunna vara att studera hur diskursen används till att beskriva sitt eget sätt att tala. Det sistnämnda kan vara fallet när en informant använder fraser som ”for want of a better word”, ”don’t get me wrong”, eller

helt enkelt utvecklar de moraliska implikationerna av en viss syn på världen. På grund av denna studies begränsade omfång har detta inte kunnat studeras, utan får i stället bli ett mål för kommande forskning. En annan möjlighet – för att lämna Parker – skulle kunna vara att stödja sig på diskurspsykologisk metod, och studera *hur* informanterna talar om de andra diskurserna, exempelvis huruvida de är ironiska, argumentativa, resonerande eller något annat. Denna fråga får också lämnas öppen tills vidare.

PDT och bekännelsen

Som nämnts i teoriavsnittet så är psykoanalysen enligt Foucault intimt förknippad med bekännelseförfarandet. Vad som gör psykoanalysen så försåtlig är att den konstruerar sanningssägandet, mer specifikt bekännelsen, som en form av frigörelse. För Foucault utgör dock bekännelsen snarare motsatsen till detta: en maktteknik som tvingar den talande till en diskursiv existens, som i sin tur kan betvingas eller ”normaliseras”.

Ingenting har framkommit i analysen som tyder på att PDT skulle vara kapabel att kringgå denna maktrelation på ett praktiskt plan. Snarare tvärt om. Som framgått ovan så impliceras PDT fortfarande som ett frihetsprojekt, och detta just genom att få fram eller ”befria” sanningen om klienten. Detta anses ske i varje givet ögonblick genom att denne ”talar fritt”, och på längre sikt genom att denne ”visar sig” så som han eller hon ”verkligen är”. Med andra ord så konstrueras sanningen och friheten som sammanlänkade, samtidigt som klienten tillskrivs ett ansvar för att söka bägge. Enligt Foucault ställer bekännandet den talande under den lyssnandes makt i och med att den förstnämnde förutsätts identifiera sig med det sagda. Stelling säger, som ett talande exempel på detta, att ”när man *berättar* om sig själv så får man syn på sig själv samtidigt” – ett konstaterande som påminner om Foucaults att ”bekännelsen är en ritual där subjektet som talar sammanfaller med utsagans ämne” (Foucault, 2002, s.79).

Det faktum att PDT kan knytas till bekännelseförfarandet ger också ett nytt perspektiv på informanternas bruk av andra diskurser. Ovan ställdes frågan huruvida bruket av stödjande diskurser bör jämföras med reflexivitet, eller om det snarare bör förknippas med en legitimitetssträvan. För att erhålla ett svar på den frågan, var slutsatsen, krävs vidare forskning. Sett till Foucaults beskrivning av bekännelseförfarandet så finns det dock anledning till att vara pessimistisk. Enligt honom så har nämligen bekännelseförfarandet legitimerats just genom att kläs i nya diskurser. Beskrivandet av bekännelsen i kliniska snarare än religiösa termer, menar han, tjänar till att ”skriva in bekännelseproceduren i fältet för vetenskapligt godtagbara observationer” (Foucault, 2002, s.82). Han exemplifierar rent av med begreppet ”fria associationer” och pekar därmed på hur psykoanalysens diskurs fått

legitimera en maktstrategi, ursprungligen knuten till kyrkan, i en tid då religionens status vacklar.

Om Foucaults beskrivning tas på allvar, så finns ingen anledning att anta att det inte skulle gälla psykodynamiska terapeuters bruk av mer populära diskurser inom dagens samhälle. En av de intervjuade terapeuterna säger sig exempelvis stödja sig på principen om ”exponering”; en annan nämner att PDT äntligen börjar kunna stödja sig på ”evidens”; ytterligare en talar om hjärnforskningens rön och hur dessa pekar på vad som är verksamt inom PDT. Alla dessa syftningar kan tolkas som led i det strategiska iklädandet av bekännelseförfarandet i mer accepterade diskurser. En cyniker hade kunnat hävda att PDT nu slutligen har lagt ifrån sig silkesvantarna i jakten på den sanning som döljer sig i klienten: att terapeuten med hänvisning till en mer konfrontativ korttidsterapi, samt vikten av ”exponering”, kan betvinga klienten mer skoningslöst. Terapeuten Stelling tycks ge ett exempel på detta när han slår fast att ”de här korttidsterapierna har ju på ett ganska *övertygande* vis visat att, om man går in och till exempel... tar tag i försvaren ganska stenhårt från början... så kan man få snabba resultat...”.

Självets tekniker

Den disciplinära makten verkar på fler sätt än genom bekännelsen. Ett sätt är genom de ”självets tekniker” som Rose synliggör inom de psykoterapeutiska skolbildningarna. Som nämndes i avsnittet om Rose så pekar han på hur dessa tekniker verkar genom att skapa distinktioner, både begreppsliga och spatiala, som låter klienten disciplinera sig själv. Intressant nog så tycks PDT-diskursen näst intill befriad från teoretiska termer när den brukas i själva terapirummet, åtminstone att döma av de exempel från arbetet som de intervjuade ger. Även om både Foucault och Rose tycks se varje försök att kringgå maktens verkningar som dömt på förhand, så skulle man kunna hävda att denna begreppskepsis utgör något positivt, då den minskar chanserna till expertbedömningar, utvärderingar, klassificeringar och normalisering.

Ändå ger Rose (1989) en rad exempel på tekniker som inte är direkt knutna till specifika begrepp. Exempelvis beskriver han en teknologi som utgår från rösten, medan en annan sägs utgå från blicken. Vidare skriver han om subtila övertalningsmetoder av olika slag, avsedda att bringa klienten från ett tillstånd till ett annat. Ett exempel på detta utgörs av de ”narrativiseringar” som han menar används i psykoanalys, genom vilka terapeuten för samman klientens spridda yttranden till en livsberättelse: ett förlopp som framställer klienten

som en aktör i sitt eget liv, snarare än som en åskådare. Övertalningsmekanismer som dessa antas fungera som en brygga mellan terapin och livet utanför denna: "Their aim is to reach out beyond the therapeutic encounter, to transform the subject through installing a permanent hermeneutics of the self. The therapeutic subject is destined to leave therapy and live their life; but the self-techniques of therapy are to accompany them always" (Rose, 1989, s.247).

Med anledning av detta blir PDT:s diffusa karaktär problematisk. Visserligen kan man hävda att PDT har en fördel i att vara relativt obunden vid kategorier eller begrepp (som man kan tänka sig att kognitiv terapi är), eller vid föreskrivna beteenden (som man kan tänka sig att beteendeterapi är); att den därmed ter sig mindre benägen att verka normaliserande, åtminstone jämfört med en del andra psykoterapiformer. Samtidigt kan man fråga sig om inte PDT-formen därmed utgör en annan sorts fälla, då den ter sig desto mer gränslös, svårare att skilja från livet i sin helhet. Överlag, noterades det tidigare, så talar terapeuterna mer i termer av att "vara" än att "göra" på ett visst sätt i terapin. Om man genomsöker terapeuternas utsagor efter imperativ så handlar det om just sådana diffusa, livsomfattande uppmaningar: klienten bör "visa sig", "tala fritt", "vara i en relation", förhålla sig "undersökande", ta "ansvar för att man kan utvecklas ändå" och så vidare. Förutsatt att dessa uppmaningar åtföljs av tekniker – hur de än må se ut – varmed klienten kan söka uppnå de föresatta målen, så torde de te sig trubbiga, men desto mer långlivade.

Reflexivitet

En del av kritiken mot FDA, men också mot intervju som metod för datainsamling, har behandlats i metodavsnittet. Dock kan det vara värt att återknyta uppsatsen i sin helhet till denna kritik.

En nyckelfråga gäller huruvida FDA är en lämplig metod för att studera PDT i praktiken. Att det är ett lämpligt sätt att studera PDT-diskursen kan knappast betvivlas. Frågan är dock hur stor del av terapin som låter sig synliggöras med en språkbaserad analysmetod. När de intervjuade ombads att beskriva terapiprocessen, hänvisade de inte sällan till icke-verbala ledtrådar från klienten som ögonkontakt, röstläge med mera. Intressant nog tycks det icke-verbala på ett subtilt sätt undfly diskursen, åtminstone att döma av somliga av de intervjuades ansträngningar för att klä terapiprocessen i ord. Dessa ansträngningar visade sig både indirekt, genom tankepauser (som inte syns i transkriptionen), och direkt, genom de kommentarer de fällde om själva intervjuförandet. Några av de sistnämnda återfinns i resultatdelen.

Lämpligheten av att använda diskursanalys på PDT måste bero på hur man ställer sig till det icke-diskursivas status. Frågan om huruvida FDA fångar den *egentliga* PDT-praktiken blir bara meningsfull om det icke-diskursiva ges en konstitutiv roll i terapin. En lika relevant fråga skulle då kunna vara hur terapeuterna konstruerar otillräckligheten i sin egen diskurs, som när en av dem fastslår: ”den *äkta* sanningen, så att säga... den den är... den är egentligen nog inte verbaliserbar” (Gregor).

I metodavsnittet citerades en del av Potter och Hepburns kritik av intervju som datainsamlingsmetod, en kritik som också i viss mån bemöttes. Dock utelämnades några av deras argument som lämpar sig bättre att ta upp här. Dessa argument kretsar kring vad de benämner ”necessary problems” (Potter & Hepburn, 2005), vilket mer precist innebär att de är inbakade i intervjumetoden och därför svåra att åtgärda. Bland annat pekar de på svårigheten att redogöra för deltagarnas handlingsorientering i intervjun. Hit hör hur deltagarnas tal är styrt av hänsyn till deras investeringar (stake) och intressen (interest), så som dessa impliceras i samtalet, men också hur deltagarnas ”footing” ser ut. Det sistnämnda syftar till deltagarnas relation till det sagda, exempelvis i status av vilken kategori den intervjuade svarar. I detta sammanhang blir då frågan om en intervjuad terapeut svarar som något annat än psykodynamisk psykoterapeut, exempelvis som psykolog, som medmänniska, förälder eller – kort och gott – som någon som blir intervjuad. Rimligtvis är det inte bara en PDT-diskurs som har studerats, utan också en intervjudiskurs.

Frågan om ”footing” kan knytas an till diskussionen om reflexivitet. Om en av psykoterapeuterna hänvisar till ett beteendeterapeutiskt begrepp som ”exponering” så blir det avgörande om detta görs i roll av traditionell PDT-förespråkare, förnyare av PDT, eklektiker, behavioristsympatisör eller något annat. Här blir även investering och intresse relevant. Alla dessa subjektspositioner förutsätts ha sina egna investeringar, sina egna intressen, och producera tal i enlighet med dem. När Klas i början av intervjun nämde att han även var sjuksköterska, för att ta ett exempel, så hur kom hans tal att påverkas av de implicita förväntningarna att han skulle svara primärt som psykodynamisk psykoterapeut och inte som sjuksköterska?

Naturligtvis är det inte bara de intervjuade som uppvisar footing samt förhåller sig till investering och intresse. Detta är lika tillämpligt på intervjuaren. Efter att redan från början ha positionerat mig som psykologstudent, forskare och intervjuare så var jag nödgad att förhålla mig till dessa positioner och de investeringar samt intressen som de implicerar. För att klargöra exakt hur detta kan ha påverkat resultatet hade en diskurspsykologisk studie krävts.

Avslutande kommentar och förslag på vidare forskning

Detta arbete har inte bara ökat min förståelse av psykodynamisk terapi, utan också gett mig en insikt i vilken utmaning det är att studera psykoterapi i allmänhet: hur svår terapin är att ringa in, oavsett vilken metod man använder sig av; hur den inte sällan ger intryck av att vara någon annanstans än där man har sin blick (som livet självt, skulle man kunna hävda). Detta innebär att när jag inte helt överraskande efterlyser vidare forskning, så är det inte för att jag tror att några slutgiltiga sanningar är i sikte utan för att jag hoppas på en ökad *kontextualisering* av psykoterapi i allmänhet, och PDT i synnerhet. Förhoppningsvis har detta arbete varit ett steg i den riktningen.

Med detta sagt så kan ett antal förslag till vidare forskning ges. En fråga gäller hur förhållandet mellan PDT-diskursen och den existentiella diskursen ser ut i den terapeutiska praktiken. En annan fråga, som redan nämnts, gäller hur pass reflexiv PDT-diskursen är, eller hur psykodynamiska terapeuter talar om andra diskurser (för det sistnämnda skulle en diskurspsykologisk ansats lämpa sig). En tredje fråga gäller förhållandet mellan den ”klassiska” PDT:n och de nyare korttidsformerna av denna, samt hur de senare kan relateras till beteendeterapi och begreppet ”exponering”. På en mer övergripande nivå kan det vara intressant att studera hur PDT förhåller sig till liberalismens ”krav” på frihet (för att hänvisa till Rose och Foucault), och hur detta kan relateras till psykodynamiska terapeuters inställning till, alternativt skepsis gentemot, olika former av institutionalisering av terapin.

Referenser

- Burr, V. (2003). *Social constructionism* (2nd ed.). London: Routledge.
- Fish, V. (1999). Clementis's Hat: Foucault and the Politics of Psychotherapy. In I. Parker (Ed.), *Deconstructing Psychotherapy* (pp. 54-70). London: SAGE.
- Flick, U. (2009). *An introduction to qualitative research* (4th ed.). London: SAGE.
- Foucault, M. (1980). *Power/knowledge: Selected interviews and other writings, 1972/1977*. Brighton: Harvester Press.
- Foucault, M. (1988). Technologies of the Self. In Foucault, M., Martin, L. H., Gutman, H., & Hutton, P. H. (Eds.), *Technologies of the Self: A Seminar with Michel Foucault*. London: Tavistock.
- Foucault, M. (2002a). *Vetandets arkeologi* (C. G. Bjurström, Övers.). Lund: Arkiv. (Originalarbete publicerat 1969).
- Foucault, M. (2002b). *Sexualitetens historia. Band 1, Viljan att veta* (B. Gröndahl, Övers.). Göteborg: Daidalos. (Originalarbete publicerat 1976).
- Foucault, M. (2003). *Övervakning och straff* (C. G. Bjurström, Övers.) (4. uppl.). Lund: Arkiv. (Originalarbete publicerat 1975).
- Gergen, K.J. (1985). The Social Constructionist Movement in Modern Psychology. *American Psychologist*, 40(3), 266-275.
- Goffman, E. (1968). *Asylums: Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. Harmondsworth: Penguin.
- Goldberg, C. (2001). Influence and moral agency in psychotherapy. *International Journal of Psychotherapy*, 6(2), 107-114.
- Holmqvist, R. (2007). *Relationella perspektiv på psykoterapi*. Stockholm: Liber.
- Hook, D. (2001). Therapeutic discourse, co-construction, interpellation, role-induction: Psychotherapy as iatrogenic treatment modality. *International Journal of Psychotherapy*, 6(1), 47-66.
- Jørgensen, M.W. & Phillips, L. (2000). *Diskursanalys som teori och metod* (S.-E. Torhell, Övers.). Lund: Studentlitteratur. (Originalarbete publicerat 1999).
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun* (2. uppl.). Lund: Studentlitteratur.
- Laing, R. D. (2010). *The divided self*. London: Penguin.
- Parker, I. (1992). *Discourse dynamics: critical analysis for social and individual psychology*. London: Routledge.

- Parker, I. (2005). *Qualitative psychology: Introducing radical research*. Maidenhead: Open University Press.
- Potter, J., & Hepburn, A. (2005). Qualitative interviews in psychology: Problems and possibilities. *Qualitative Research in Psychology*, 2(4), 281-307.
- Rorty, R. (2003). *Hopp i stället för kunskap: tre föreläsningar om pragmatism*. Göteborg: Daidalos.
- Rose, N. (1990). *Governing the soul: The shaping of the private self*. London: Routledge.
- Rose, N. (1996). *Inventing our selves: Psychology, power, and personhood*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, J.A., Hollway, W., & Mischler, E.G. (2005). Commentaries on Potter and Hepburn, 'Qualitative interviews in psychology: Problems and possibilities'. *Qualitative Research in Psychology*, 2(4), 309-325.
- Szasz, T. S. (1962). *The myth of mental illness. Foundations of a theory of personal conduct*. London: Secker & Warburg.
- Taylor, C. (1986). Foucault on Freedom and Truth. In D. C. Hoy (Ed.), *Foucault: A Critical Reader* (pp. 69-102). Oxford: Basil Blackwell.
- Willig, C. (2001). *Introducing qualitative research in psychology: Adventures in theory and method*. Buckingham: Open University Press.
- Yalom, I. D. (1980). *Existential psychotherapy*. New York: Basic Books.

Bilaga 1

Hej!

Jag läser sista året på psykologprogrammet i Lund och skriver nu mitt examensarbete. Arbetet syftar till att undersöka psykodynamiska terapeuters erfarenheter av, och tankar kring, sin egen terapiform och den terapeutiska relationen.

För att åstadkomma det här ämnar jag intervjua ett antal psykoterapeuter. Jag hoppas nu att *du* vill ställa upp på en sådan intervju. Tyvärr är terapeuters egna erfarenheter eftersatta inom forskningen, och därför är du viktig!

Det rör sig om en enda intervju som kommer att vara 1 – 1,5 timme. Samtalet kommer att spelas in och utdrag kan komma att publiceras i arbetet, men ingen som läser det kommer att kunna identifiera dig som person; du kommer att vara anonym.

En förutsättning för din medverkan är att du arbetar psykodynamiskt. Medverkan är helt frivillig och du får avbryta den närhelst du vill.

Är du intresserad av att delta i ett sådant samtal?

Med vänlig hälsning,

Ravi Gosai

Du får givetvis höra av dig om du har frågor. Kontakta mig på:

Tel: xxxxx

E-post: xxxxx

Psykologprogrammet, termin 10
Institutionen för psykologi
Lunds universitet
Handledare: Robert Ragneklint

Bilaga 2

Hur ser du på...

1. Dig själv som terapeut? (Positionering: beskrivning, namn, "vad jag gör", "var jag kommer ifrån")

Jag skulle vilja börja med att fråga dig om hur du ser på din roll som terapeut.

- Ser du dig själv som en **psykodynamisk terapeut**? Vad innebär det för dig?
- Arbetar du utifrån andra **metoder** eller **principer** också? Vilka?
- Anser du att detta påverkar din **terapeutroll** på något sätt? Hur?
- Hur skulle du beskriva din roll som terapeut för någon som inte vet någonting om terapi?
- Berätta lite om **hur du arbetar** med den som söker hjälp – vad kallar du honom eller henne?
- Hur ser du på **hans/hennes roll** i terapin?

2. Initiativ hos klienten? (Initiativ - ömsesidighet)

Du har berättat om din roll som terapeut. Nu skulle jag vilja att vi pratade om din syn på relationen med [klienten]!

- Hur skulle du **beskriva er relation**?
- I vilka **syften**, eller mot vilka **mål**, tänker du dig att ni jobbar? Kan du specificera dem?
- Hur brukar det gå till när målen sätts?
- **Omprövas de** sedan? **Varför** sker det? **Hur** går det till?
- Hur vet du när målet med terapin är **uppfyllt**?
- Vem brukar ta **initiativ** till vad som tas upp i samtalet?
- Finns det **tillfällen då det är tvärt om**? När blir det så? Varför?
- Hur kan man underlätta för [klienten] att **komma till tals**?
- **Om vi tänker oss att en [klient] har svårigheter med att ta initiativ/visa självständighet i sitt dagliga liv, hur skulle du i så fall kunna stärka [klienten] i detta?**

3. Klientens självständighet? (Integritet – jämlikhet)

- Ser du den er relation som **jämlik**? På vilket sätt?
- Kan det finnas tillfället **då det inte är så**? Hur ser det ut då?

4. Hinder för autonomi och agens?

Vi har pratat om självständighet och initiativ i klientens liv. Vad kan du tänka dig för hinder för denna? (Till vardags? I terapin?)

5. Övervinnandet av dessa hinder?

Hur skulle man kunna övervinna dessa hinder?

6. Presentation av fall (se bilaga 3)

Prompter:

Kan du berätta mer om det?

Kan du utveckla det?

Kan du ge några exempel på det?

Hur skulle du beskriva det för någon som inte visste någonting om det?

Vilka andra sätt skulle man kunna tänka kring det?

Avslutande frågor:

- Vill du att jag **skickar den färdiga uppsatsen** till dig? (E-post)
- **Ålder?**
- Vad har du **arbetat med tidigare?** Inom vilka typer av **organisationer?** Vilken **utbildning** har du?
- Kan jag **ringa/maila dig** om jag har ytterligare frågor?
- Har *du* **ytterligare frågor?**

Bilaga 3

Jan är en medelålders terapeut som arbetar psykodynamiskt. Han började nyligen ta emot en klient och upplever en osäkerhet i det terapeutiska arbetet med denna.

Anledningen till osäkerheten är att klienten har en bakgrund som är så olik hans egen: Maria, som hon heter, är en ung kvinna med rötter i ett annat land. Till skillnad från Jan har hon levt ett liv präglad av ekonomiska svårigheter. Finns det ytterligare skillnader som han inte är medveten om?

Jan vet inte hur viktiga dessa skillnader är. Samtidigt är det svårt att fråga om någonting han inte är medveten om.

Hur ska han förhålla sig till dessa skillnader?